

The Role of Home-Based Rawzah Ceremonies (Home Prayers) on Family Identity A Qualitative Analysis of the Psychological and Social Functions of Home-Based Rawzah (Home Prayers) Ceremonies

Somayeh Bakeshlu¹ , Abdolkarim Khayami²
Nastaran Khani³ , Seyyed Mohammad Attari⁴

1. PhD Candidate in Culture and Communication, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

s.bakeshlu@gmail.com

2. Professor, Department of Communication and Media, Faculty of Islamic Studies and Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran (Corresponding Author).

ak.khayami@isu.ac.ir

3. PhD Candidate in Culture and Communication, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

n.khani@gmail.com

4. PhD Candidate in Culture and Communication, Faculty of Culture and Communication, Imam Sadiq University, Tehran, Iran.

sm.attari@isu.ac.ir

Received: 2025/07/21; Accepted 2025/12/27

Extended Abstract

Introduction and Objectives: The growth of individualism and modernity in various societies around the world, including Iranian society, has confronted the family with profound and complex changes at structural, functional, and value levels. Following these

Authors retain the copyright. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

changes, we are witnessing a decrease in face-to-face interactions, the weakening of traditional relationships, fundamental changes in architecture and living spaces, and the dominance of communication styles based on digital media. As a result, many of the shared family experiences that previously existed in the natural context of Iranian life have been weakened, the gap between generations has increased, and the collective memory of families has faded.

The culture of every nation is a diverse set of rituals, traditions, customs, beliefs, convictions, stories, legends, and myths that permeate the deepest layers of its collective soul. Culture and its various components, such as religious rituals and ceremonies, play an important role in creating social solidarity and forming a collective identity among members of a society. “Social-psychological approaches also confirm that collective and public affairs, whether right or wrong, leave great and deep effects on the minds and souls of people” (Mišbāḥ Yazdī, 2022, p. 226). Religious rituals, as one of the cultural manifestations of Iranians, have a history both before and after Islam. One of the most important religious rituals and ceremonies is home-based rawzah ceremonies: a long-standing and deeply rooted ritual in Shi'i culture that has shaped the religious and social life of families in silence and away from official structures, but with the continuity of generations. The main issue of this research is how and through what channels a home-based rawzah ceremony, as an informal cultural program, can resist individualistic forces and reproduce or redefine the social capital and collective identity of the family under new conditions.

Method: This research was conducted with a qualitative approach and phenomenological method. Data were collected through semi-structured interviews with 12 experts, organizers, speakers, and managers of platforms active in the field of home-based rawzah ceremonies. Sampling was purposive and clustered. Data analysis was carried out using thematic analysis with the help of MAXQDA software in three stages: descriptive coding, interpretive coding, and integration coding. Validity was confirmed through participant review, and reliability was confirmed through recoding by three experts.

Results: The research findings showed that home-based rawzah ceremonies strengthen family identity through five main organizing themes. The network of themes identified is shown in Figure 1. Each theme is discussed below.

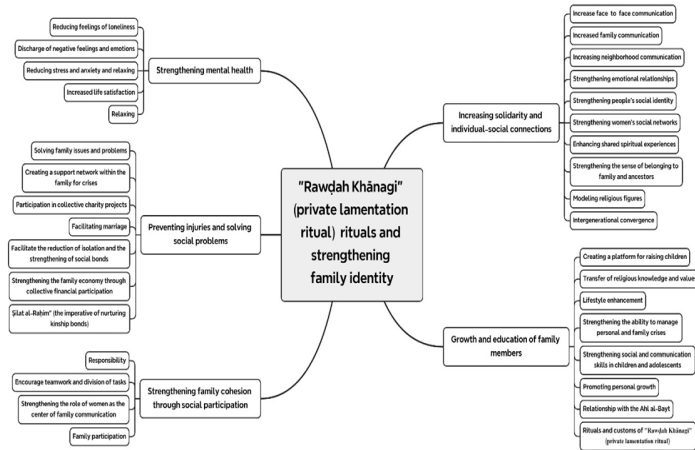

Figure 1. Network of themes produced on how to strengthen family identity in home-based rawzah ceremonies

(Image: media/image1.jpeg)

First theme: Increasing solidarity and communication.

This ritual deepens family interactions and neighborhood ties by providing the opportunity for face-to-face communication. It also contributes to intergenerational convergence and the transmission of family values by creating shared spiritual experiences and strengthening emotional relationships. Its role in strengthening women's social networks also leads to greater cohesion.

Second theme: Growth and education of family members.

The home-based rawzah ceremony provides a platform for raising children through the transmission of religious knowledge and values. This process leads to lifestyle changes, strengthening the ability to manage crises, and improving the social skills of children and adolescents. The specific customs and rituals of this ceremony and communication with the Ahl al-Bayt (the household of the Prophet) also have a profound educational role.

Third theme: Preventing harm and solving social problems.

This ritual helps reduce isolation and strengthen social bonds by creating a support network within the family and participating in collective charity projects. It is also effective in solving family problems in the modern era, strengthening the bond of kinship (*ṣilah-ī raḥim*), mediating marriage, and creating peace and reconciliation.

Fourth theme: Strengthening family cohesion through collective participation.

The active participation of members in the form of the division of duties and teamwork leads to greater responsibility and coordination. In this process, the role of women as the axis of family communication is fully highlighted.

Fifth theme: Impact on mental health.

By creating a sense of satisfaction and gratitude and reducing feelings of loneliness, this ritual helps to relieve tension and negative emotions. It also plays a role in reducing anxiety and increasing feelings of psychological security and hope among family members. In total, these five paths, in interaction with each other, transform the home-based rawzah ceremony into a social institution that reproduces and consolidates family identity against individualistic forces.

Discussion and Conclusions: The findings of this study show that the home-based rawzah ceremony acts as an informal social institution that, beyond a religious ritual, can strengthen family identity in emotional, social, and spiritual dimensions in contrast to modern individualism. By creating an intimate atmosphere, this ritual provides the opportunity for face-to-face communication and the transmission of values between generations. The results are consistent with the framework of structural functionalism and collectivism theories and highlight the role of micro-rituals in providing cohesion to the family. It is suggested that cultural institutions, by supporting such rituals, benefit from their capacity to confront social harms and strengthen family bonds. Future research can conduct comparative studies in Shi'i societies and examine the impact of cyberspace on this ritual.

Acknowledgement: We sincerely thank the respected professors and all participants in this study who made this study possible by sharing their experiences.

Conflict of Interests: There are no conflicts of interest related to this research..

Keywords: Home-Based Rawzah Ceremony, Family Identity, Religious Rituals, Family, Thematic Analysis.

Cite this article: Bakeshlu, Somayeh, Khayami, Abdolkarim, Khani, Nastaran, and Attari, Seyyed Mohammad (2026). The Role of Home-Based Rawzah Ceremonies (Home Prayers) on Family Identity A Qualitative Analysis of the Psychological and Social Functions of Home-Based Rawzah (Home Prayers) Ceremonies. *Journal of Islam and Social Sciences* 18(35): 127-167.

نقش روضه‌های خانگی بر هویت خانوادگی تحلیل کیفی کارکردهای روانی و اجتماعی روضه‌های خانگی

سمیه بکشلو^۱ , عبدالکریم خیامی^۲

نسترن خانی^۳ , سیدمحمد عطاری^۴

۱. دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام، تهران، ایران.

s.bakeshlu@gmail.com

۲. استادیار گروه ارتباطات و رسانه، دانشکده معارف اسلامی و فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام،

تهران، ایران.

ak.khayami@isu.ac.ir

۳. دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام.

n.khani@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات، دانشکده فرهنگ و ارتباطات، دانشگاه امام صادق علیه السلام.

sm.attari@isu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۳۰؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۰/۰۶

چکیده گسترده

مقدمه و اهداف: رشد فردگرایی و مدرنیته در جوامع گوناگون جهان از جمله جامعه ایران، خانواده را در سطوح مختلف ساختاری، کارکردی و ارزشی با تغییرات عمیق و پیچیده‌ای مواجه کرده است. در پی این تغییرات، شاهد کاهش تعاملات چهره‌به‌چهره، سست شدن روابط سنتی،

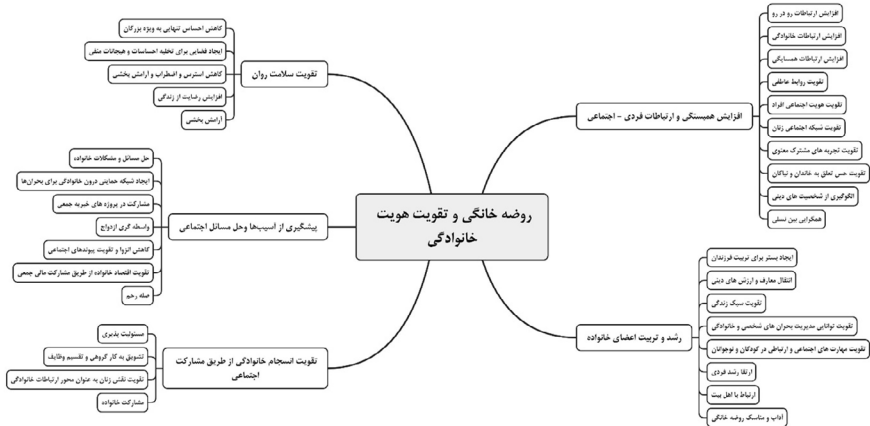

تغییرات اساسی در معماری و محل زندگی و غلبه سبک‌های ارتباطی مبتنی بر رسانه‌های دیجیتال هستیم. نتیجه آنکه، بسیاری از تجربه‌های مشترک خانوادگی که پیش از این در بافت طبیعی زندگی ایرانی جریان داشت، تضعیف شده، فاصله میان نسل‌ها افزایش یافته و حافظه جمعی خانواده‌ها، کم‌رنگ شده است.

فرهنگ هر ملتی مجموعه متنوعی از آیین‌ها، سنت‌ها، رسوم، باورها، اعتقادات، قصه‌ها، افسانه‌ها و اسطوره‌های آن ملت است که در ژرف‌ترین لایه‌های روح جمعی آنان نفوذ دارد. فرهنگ و بخش‌های گوناگون آن، نظیر مناسک و آیین‌های دینی، نقش مهمی در ایجاد همبستگی اجتماعی و شکل‌گیری هویت جمعی در میان اعضای یک جامعه ایفا می‌کند. «رهیافت‌های روان‌شناسی-اجتماعی نیز مؤید این است که امور دسته‌جمعی و عمومی، چه حق باشد، چه باطل، تأثیرات عظیم و عمیقی در اذهان و نفوس انسان‌ها بر جای می‌گذارد» (مصباح یزدی، ۱۴۰۱، ص ۲۲۶). مناسک دینی به‌عنوان یکی از نمودهای فرهنگی ایرانیان، هم پیش از اسلام و هم پس از اسلام پیشینه دارد. یکی از مهم‌ترین آیین‌ها و مناسک دینی، روضه‌های خانگی است؛ آیینی دیرپا و ریشه‌دار در فرهنگ شیعی که در سکوت و دور از ساختارهای رسمی، اما با پیوستگی نسل‌ها، زندگی مذهبی و اجتماعی خانواده‌ها را شکل داده‌اند. مسئله اصلی پژوهش این است که روضه خانگی به‌عنوان یک برنامه فرهنگی غیررسمی، چگونه و از چه مجراهایی می‌تواند در برابر نیروهای فردگرایانه مقاومت کرده و سرمایه اجتماعی و هویت جمعی خانواده را در شرایط جدید بازتولید یا بازتعریف کند؟

روش: این پژوهش با رویکرد کیفی و روش پدیدارشناسی انجام شده است. داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۱۲ نفر از صاحب‌نظران، برگزارکنندگان، سخنرانان و مدیران پلتفرم‌های فعال در حوزه روضه‌های خانگی جمع‌آوری شد. نمونه‌گیری به‌صورت هدفمند و خوشه‌ای انجام شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از روش تحلیل مضمون و به کمک نرم‌افزار MAXQDA در سه مرحله کدگذاری توصیفی، تفسیری و یکپارچه‌سازی انجام شد. روایی از طریق بازبینی مشارکت‌کنندگان و پایایی با کدگذاری مجدد توسط سه صاحب‌نظر تأیید شد.

نتایج: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد روضه‌های خانگی از طریق پنج مضمون سازمان‌دهنده اصلی، هویت خانوادگی را تقویت می‌کنند. شبکه مضامین احصاشده در نمودار زیر درج شده است. در ادامه هر یک از مضامین بررسی می‌شود.

نمودار شبکه مضامین تولیدشده پیرامون چگونگی تقویت هویت خانوادگی در روضه های خانگی مضمون نخست، افزایش همبستگی و ارتباطات بود. این آیین با فراهم آوردن امکان ارتباط چهره به چهره، تعاملات خانوادگی و ارتباطات همسایگی را تعمیق می بخشد. همچنین، با ایجاد تجربه های مشترک معنوی و تقویت روابط عاطفی، به همگرایی بین نسلی و انتقال ارزش های خانوادگی کمک می کند. نقش آن در تقویت شبکه های اجتماعی زنان نیز موجب انسجام بیشتر می شود.

مضمون دوم، رشد و تربیت اعضای خانواده را در برمی گرفت. روضه خانگی بستری برای تربیت فرزندان از طریق انتقال معارف و ارزش های دینی فراهم می کند. این فرایند به تغییر سبک زندگی، تقویت توانایی مدیریت بحران و ارتقای مهارت های اجتماعی کودکان و نوجوانان منجر می شود.

آداب و مناسک خاص این مراسم و ارتباط با اهل بیت نیز نقش تربیتی عمیقی دارد.

سومین مضمون، پیشگیری از آسیب ها و حل مسائل اجتماعی بود. این آیین با ایجاد شبکه حمایتی درون خانوادگی و مشارکت در پروژه های خیریه جمعی، به کاهش انزوا و تقویت پیوندهای اجتماعی کمک می کند. همچنین، در حل مسائل خانواده در دوران مدرنیته، تقویت صله رحم، واسطه گری ازدواج و ایجاد صلح و آشتی مؤثر است.

مضمون چهارم، تقویت انسجام خانوادگی از طریق مشارکت جمعی را نشان داد. مشارکت فعال اعضا در قالب تقسیم وظایف و کار گروهی به مسئولیت پذیری و هماهنگی بیشتر منجر می شود. در این فرایند، نقش زنان به عنوان محور ارتباطات خانوادگی کاملاً برجسته می شود.

سرانجام، مضمون پنجم تأثیر بر سلامت روان بود. این مراسم با ایجاد احساس رضایت و شکرگزاری و کاهش احساس تنهایی، به تخلیه تنش‌ها و هیجانات منفی کمک می‌کند. همچنین، در کاهش اضطراب و افزایش احساس امنیت روانی و امیدواری میان اعضای خانواده نقش دارد. در مجموع، این پنج مسیر در تعامل با یکدیگر، روضه خانگی را به نهادی اجتماعی تبدیل می‌کند که هویت خانوادگی را در برابر نیروهای فردگرایانه بازتولید و تحکیم می‌بخشد.

بحث و نتیجه‌گیری: یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که روضه خانگی فراتر از یک آیین مذهبی، به مثابه یک نهاد اجتماعی غیررسمی عمل می‌کند که می‌تواند در تقابل با فردگرایی مدرن، هویت خانوادگی را در ابعاد عاطفی، اجتماعی و معنوی تحکیم بخشد. این مراسم با ایجاد فضای صمیمی، امکان ارتباط چهره‌به‌چهره و انتقال ارزش‌ها بین نسل‌ها را فراهم می‌آورد. نتایج با چهارچوب نظریه‌های کارکردگرایی ساختاری و جمع‌گرایی همسو است و نقش آیین‌های خرد در انسجام‌بخشی به خانواده را برجسته می‌کند. پیشنهاد می‌شود نهادهای فرهنگی با حمایت از این گونه مراسم، از ظرفیت آنها برای مقابله با آسیب‌های اجتماعی و تقویت پیوندهای خانوادگی بهره‌گیرند. پژوهش‌های آینده می‌توانند به مطالعات تطبیقی در جوامع شیعی و بررسی تأثیر فضای مجازی بر این آیین بپردازند.

تقدیر و تشکر: از استادان محترم و تمامی مشارکت‌کنندگان در این پژوهش که با اشتراک‌گذاری تجربیات خود، امکان انجام این مطالعه را فراهم آوردند، صمیمانه سپاسگزاریم. **تعارض منافع:** تعارض منافعی در ارتباط با این پژوهش وجود ندارد. **واژگان کلیدی:** روضه خانگی، هویت خانوادگی، آیین‌های مذهبی، خانواده، تحلیل مضمون.

استناد: بکشلو، سمیه، خیامی، عبدالکریم، خانی، نسترن، و عطاری، سیدمحمد (۱۴۰۵). نقش روضه‌های خانگی بر هویت خانوادگی تحلیل کیفی کارکردهای روانی و اجتماعی روضه‌های خانگی. مجله اسلام و علوم اجتماعی ۱۸(۳۵): ۱۲۷-۱۶۷.

۱. مقدمه

رشد فردگرایی و مدرنیته در جوامع گوناگون جهان از جمله جامعه ایران، خانواده را در سطوح مختلف ساختاری، کارکردی و ارزشی با تغییرات عمیق و پیچیده‌ای مواجه کرده است. در پی این تغییرات، شاهد کاهش تعاملات چهره‌به‌چهره، سست شدن روابط سنتی، تغییرات اساسی در معماری و محل زندگی و غلبه سبک‌های ارتباطی مبتنی بر رسانه‌های دیجیتال هستیم. نتیجه آنکه، بسیاری از تجربه‌های مشترک خانوادگی که پیش از این در بافت طبیعی زندگی ایرانی جریان داشت، تضعیف شده، فاصله میان نسل‌ها افزایش یافته و حافظه جمعی خانواده‌ها، کم‌رنگ شده است. پیامد چنین مسائلی، چالش در احساس تعلق، همدلی و تعهد متقابل میان اعضاست. در چنین شرایطی، پرسش مهمی، پیش روی مطالعات خانواده و فرهنگ قرار می‌گیرد: در بستر این تغییرات، یک سؤال اساسی این است که کدام عناصر فرهنگی و آیینی می‌توانند نقش ترمیم‌کننده، پیونددهنده و هویت‌ساز برای خانواده ایفا کنند؟

فرهنگ هر ملتی مجموعه متنوعی از آیین‌ها، سنت‌ها، رسوم، باورها، اعتقادات، قصه‌ها، افسانه‌ها و اسطوره‌های آن ملت است که در ژرف‌ترین لایه‌های روح جمعی آنان نفوذ دارد. مناسک دینی به‌عنوان یکی از نمودهای فرهنگی ایرانیان، هم پیش از اسلام و هم پس از اسلام پیشینه دارد. «تقریباً قدمت برگزاری مراسم و مناسک دین اسلام در ایران به اندازه عمر خود اسلام است. ایرانیان از زمان پذیرش اسلام، مناسک دینی چون نماز و روزه را انجام می‌دادند و بعدها با پذیرش مذهب شیعه مراسم خاصی را که با اعتقادات شیعی همخوانی داشت به مجموعه هنجارها، ارزش‌ها، مراسم و مناسک متناسب با آن افزودند. از آن زمان تاکنون این مناسک با نوساناتی که ممکن بود برای هر هنجار یا رفتار فرهنگی اتفاق بیفتد در فرهنگ ایرانی جریان داشته و از نسلی به نسل دیگر منتقل گشته است» (جمشیدی‌ها و قبادی، ۱۳۸۶، ص ۷).

فرهنگ و بخش‌های گوناگون آن مانند مناسک و آیین‌های دینی، نقش مهمی در ایجاد همبستگی اجتماعی و شکل‌گیری هویت جمعی در میان اعضای یک جامعه ایفا می‌کند. «رهیافت‌های روان‌شناسی - اجتماعی نیز مؤید این است که امور دسته جمعی و عمومی، چه حق باشد، چه باطل، تأثیرات عظیم و عمیقی در اذهان و نفوس انسان‌ها بر جای می‌گذارد» (مصباح یزدی، ۱۴۰۱، ص ۲۲۶). این آیین‌ها در فضایی به‌ظاهر خصوصی ولی با کارکردی اجتماعی، در مرز میان سنت و مدرنیته، فرد و جمع، و عاطفه و معنا ایستاده‌اند. زمانی که این فعالیت‌های خانوادگی با باورهای دینی آمیخته می‌شوند، بستری

مناسب برای ایجاد، ترمیم و تقویت روابط و پیوندها در خانواده فراهم می‌نماید. باورهای دینی با ایجاد یک چهارچوب ارزشی مشترک، اعضای خانواده را به هم نزدیک‌تر می‌کنند و تعاملات میان آنها را بهبود می‌بخشند؛ به این ترتیب، شرکت در مراسم مذهبی، عبادات جمعی و فعالیت‌های خیریه خانوادگی با نیت و انگیزه‌های دینی، می‌توانند به حس همبستگی و استحکام روابط خانوادگی کمک کنند. یکی از اقسام فعالیت‌های مشترک دینی، روزه‌های خانگی است که در برنامه‌ریزی و اجرا، مشارکت اعضای خانواده را می‌طلبد.

اگرچه پژوهش‌های فراوانی به مناسک جمعی، رسمی و عمومی پرداخته‌اند، اما بخش مهمی از حیات آیینی جامعه در گرو آیین‌های کوچک‌مقیاس، خانگی و غیررسمی است که در فضای خصوصی خانواده برگزار می‌شوند و کمتر مورد مطالعه قرار گرفته است. یکی از مهم‌ترین آیین‌ها، روزه‌های خانگی است؛ آیینی دیرپا و ریشه‌دار در فرهنگ شیعی که در سکوت و دور از ساختارهای رسمی، اما با پیوستگی نسل‌ها، زندگی مذهبی و اجتماعی خانواده‌ها را شکل داده‌اند. ویژگی اصلی این آیین، ایجاد صمیمیت و مشارکت فعال اعضای خانواده در تمام مراحل آن است. در این مراسم، خانواده‌ها از تهیه و تزیین محل برگزاری گرفته تا پخت غذاهای نذری، استقبال و پذیرایی از مهمانان، گوش سپردن به سخنرانی‌ها و نوحه‌ها، و حضور در دعاها و مناجات، به صورت جمعی همکاری می‌کنند.

برخلاف هیئت‌های رسمی و بزرگ، در روزه‌های خانگی فضای رابطه‌ای محدود، چهره‌به‌چهره و شخصی‌سازی‌شده شکل می‌گیرد و همین امر آن را به بستری ویژه برای تقویت پیوندهای عاطفی و اجتماعی بدل می‌کند. به این ترتیب، روزه‌های خانگی به یک فعالیت اجتماعی و خانوادگی تبدیل می‌شوند که بستر انتقال ارزش‌های دینی و فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر فراهم می‌کنند. این پژوهش در پی آن است تا نقش روزه‌های خانگی در هویت خانوادگی را بررسی کند. با توجه به تأثیرات زندگی مدرن و سبک‌های فردگرایانه بر روابط خانوادگی، مطالعه روزه‌های خانگی می‌تواند به درک بهتر نقش این آیین در تقویت همبستگی خانوادگی و بازسازی پیوندهای خانوادگی کمک کند.

در این پژوهش در تلاش هستیم تا به این سؤال پاسخ دهیم که روزه‌های خانگی چگونه در تقویت هویت خانوادگی نقش ایفا می‌کنند. مسئله اصلی این پژوهش، این سؤال است که روزه خانگی به‌عنوان یک برنامه فرهنگی غیررسمی، چگونه و از چه مجراهایی می‌تواند در برابر نیروهای فردگرایانه

مقاومت کرده و سرمایه اجتماعی و هویت جمعی خانواده را در شرایط جدید بازتولید یا بازتعریف کند؟ به‌دیگر سخن، در دوران گذار مدرن، خانواده می‌تواند نه به‌مثابه یک قربانی، بلکه به‌مثابه عامل فعال و بازتعریف‌کننده هویت خویش از طریق آیین‌های درونی نقش ایفا کند و روضه خانگی نیز به‌عنوان محمل این عاملیت مورد کندوکاو قرار بگیرد.

۲. پیشینه

پژوهش‌های حوزه آیین و مناسک، با توجه به مقیاس صورت گرفته، در دو سطح خرد و کلان تقسیم‌بندی می‌شوند. بسیاری از این پژوهش‌ها، کارکرد مناسک را در سطح کلان و عمومی نظیر هیئت، پیاده‌روی اربعین و... مورد ارزیابی قرار داده‌اند (به‌عنوان مثال، پژوهش صورت گرفته توسط گیویان و امین (۱۳۹۶) با موضوع «محبت و هویت در آیین نمایش اربعین جهان» و همچنین پژوهش حسنوند و ستاری (۱۴۰۲) با موضوع «تفاوت‌های فرهنگی در مناسک آیینی محرم»). در سطح خرد نیز پژوهش‌هایی با محوریت کارکرد این نوع مراسمات مورد پژوهش قرار گرفته است که می‌توان به پژوهش دستوری و قمصری (۱۳۹۱)، با موضوع «بازنمود تحولات فرهنگ در مناسک عزاداری زنانه» اشاره کرد.

برخی پژوهش‌ها نیز به‌طور مستقیم به موضوع مناسک دینی و موضوع خانواده پرداخته‌اند. از جمله ساروخانی، شکر بیگی و قزوینه (۱۳۹۸) که در پژوهشی با عنوان «پدیدارشناسی مناسک دینی خانوادگی و تأثیر آن بر مناسبات اجتماعی زوجین و خانواده‌ها در میان سه گونه همسرگزینی»، به این نتیجه رسیده‌اند که مناسک دینی در درون ساختار خانواده با بهبود روابط عاطفی و زناشویی زوجین، تعامل میان آنها را بهبود بخشیده و همین اثربخشی بین خانواده‌ها با یکدیگر نیز ایجاد شده است.

همچنین، غیائی فتح‌آبادی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «واکاوی اثرهای مناسک دینی در زیست خانوادگی؛ مورد مطالعه آیین پیاده‌روی زیارت اربعین حسینی» به این نتیجه رسیده‌اند که تأثیرات پنج‌گانه این مناسک بر روی افراد شامل مواردی مانند ۱. عقلانیت تمدن‌ساز؛ ۲. ظرفیت کارآمدی قابل توجه در عرصه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی؛ ۳. ایجاد پویایی و حیات مبتنی بر محبت؛ ۴. تثبیت و تقویت هویت الهی و ۵. هماهنگی عناصر مختلف خانواده است که به تبیین و تشریح آنها پرداخته‌اند.

پژوهش‌های خارجی نیز در ابعاد مختلفی به این موضوع پرداخته‌اند؛ از جمله پژوهش ساتیگو^۱ (۲۰۲۳) که با عنوان تأثیر مناسک مذهبی بر هویت فرهنگی صورت گرفته است. او در این پژوهش، به این نتیجه رسیده که مشارکت در مناسک مذهبی حس تعلق را تقویت می‌کند، ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی را مستحکم می‌کند و به انتقال بین‌نسلی هویت فرهنگی کمک می‌کند. افزون‌براین، مناسک مذهبی به‌عنوان بیان‌های نمادین هویت فرهنگی عمل می‌کنند، انسجام اجتماعی را تقویت می‌کنند و به افراد حس هویت و هدف مشترک می‌بخشند.

همچنین، سارا جین چارلز^۲ و همکاران در پژوهشی با عنوان «آیین‌های مذهبی پیوند اجتماعی و آستانه تحمل درد را افزایش می‌دهند»، با بهره‌گیری از نظریه مغز-مواد افیونی دلبستگی اجتماعی (BOTSA)، به این نتیجه رسیده است که شرکت در آیین‌های مذهبی، آستانه درد و عاطفه مثبت را افزایش می‌دهد و این موارد، حس پیوند با گروه مذهبی فرد را تقویت می‌کند. بودک^۳ (۲۰۱۸) نیز در مقاله‌ای با عنوان «آیین‌گرایی مذهبی و ارزش‌های خانوادگی: وحدت گذشته و حال»، نتیجه گرفته است که ارتباط دینی-آیینی (درون و برون خانوادگی)، فرایند تبادل عواطف و دانش میان اعضاست و این امر تنها زمانی محقق می‌شود که اعضای خانواده، نه تنها تفاهم متقابل، بلکه وحدت فکری درباره محتوای دینی-عاطفی عمل آیینی ایجاد کنند. این پژوهشگر نتیجه گرفته است که طی اجرای مناسک روابط خاصی میان اعضا شکل می‌گیرد و فرایندهای محقق‌کننده این ارتباطات عبارت‌اند از: القا، ترغیب، الگوبرداری و کلیشه‌سازی.

همچنین، بیان کرده است که تجربیات مشترک، عامل وحدت معنوی و تحکیم پیوندهای درونی/بیرونی خانواده است. اگرچه پژوهش‌های پیشین به‌طورکلی بر اهمیت مناسک دینی در انسجام بخشی خانوادگی تأکید داشته‌اند، اما کانون تحلیل آنها عمدتاً بر آیین‌های رسمی، عمومی یا کلان‌مقیاس متمرکز بوده است. این درحالی است که روضه خانگی به‌عنوان آیینی غیررسمی، خودجوش، خانگی و متمرکز بر فضای صمیمی، از این حیث در خلأ مطالعاتی قرار دارد. پژوهش حاضر با تمرکز بر این آیین خاص، در پی آن است تا از یک سو یافته‌های کلی مطالعات پیشین (مانند تأکید ساروخانی بر بهبود روابط، یا تأکید بودک بر انتقال بین‌نسلی) را در بستر عینی و ملموس یک آیین خانگی مورد آزمون قرار

1. Juan Santiago

2. Sarah Jane Charles

3. Valentyna Bodak

دهد و از سوی دیگر، با کشف فرایندهای منحصر به فرد ناشی از فضا، مقیاس و محتوای روضه خانگی، گامی فراتر از آن مطالعات برداشته و به درک ما از چگونگی مقاومت نهادهای خرد اجتماعی در برابر گسست‌های کلان بیفزاید. مطالعاتی که بر تأثیر منفی رسانه‌ها بر دینداری و تعاملات خانوادگی متمرکز هستند، به طور معمول، پدیده را گزارش می‌کنند. این پژوهش در نظر دارد نشان دهد که این مناسک، چگونه یک تجربه جمعی و چهره به چهره گرم را فراهم می‌کند که برخلاف رسانه‌هایی نظیر فضای مجازی، منجر به تجمع اعضای خانواده می‌شود و به این ترتیب، نقش مکمل و مقاومتی را در برابر فردگرایی و انزوای ناشی از فناوری‌های نوین ایفا می‌کند.

۳. تأملات مفهومی و نظری

۳-۱. تعاریف مفاهیم

پیش از تبیین رابطه روضه خانگی و هویت خانوادگی و معرفی نظریات موجود، تعریف مهم‌ترین و کلیدی‌ترین مفاهیم مورد نیاز را مرور و ارائه می‌کنیم.

۳-۱-۱. خانواده

با یک نگاه دینی خاص، می‌توان مفهوم خانواده را از دو منظر هم‌راستا تعریف نمود: خانواده طینی و ولایی. خانواده طینی در طول خانواده ولایی قرار می‌گیرد؛ با این توضیح که تشکیل خانواده دارای مراتب و مراحل است که مرحله اول آن شامل تشکیل خانواده طبیعی و مرحله دوم آن سوق دادن این خانواده به سوی خانواده ولایی و برقراری روابط جسمی و دینی و ولایی در میدان روابط خانوادگی است؛ مرحله سوم نیز، توسعه خانواده ولایی به سطح گسترده و تشکیل خانواده بزرگ‌تر به نام جامعه اسلامی و ولایی است؛ یعنی اجتماع مؤمنانی که با هم خانواده ایمانی را تشکیل می‌دهند. خانواده طینی که مرحله اول تشکیل خانواده بود، ابتدا با ظرفیت‌های خانوادگی تمرین روابط ولایی می‌کند تا تبدیل به خانواده ولایی شود. در مرحله دوم در هیئت‌های عمومی‌تر، ذیل ولایت امام معصوم ارتباط جمعی را تمرین می‌کند تا روابط ایمانی و اخوت و پیوندهای معنوی از یک جمع محدود که در هیئت‌های کوچک‌تر شروع شده بود، رفته‌رفته در سطح اجتماع تمرین و تجربه شود (عابدینی، ۱۳۹۹، ص ۱۸۵).

بنابراین در رابطه ولایی، روابط بین افراد با محوریت امام تعریف می‌شود و شکل می‌گیرد. با توضیحات ارائه‌شده، رابطه افراد در یک خانواده، می‌تواند طینی و ولایی باشد. در این پژوهش مفهوم خانواده، در هر دو سطح ارزیابی می‌شود. نکته قابل ذکر در تعریف این مفهوم آن است که وقتی اعضای یک خانواده به جز رابطه بیولوژیکی، رابطه عاطفی ندارند، با ساختار گسسته یک خانواده مواجه می‌شویم و اطلاق واژه خانواده بر آنها، در این پژوهش مدنظر نیست.

۳-۱-۲. هویت خانوادگی

خانواده، معمولاً برجسته‌ترین دسته درون‌گروهی در زندگی افراد محسوب می‌شود (کلاری و همکاران، ۱۹۹۸) و از این رو با الهام از آگوست کنت، می‌توان خانواده را نخستین هسته هویت اجتماعی-انسانی دانست (عبداللهی، ۱۳۷۵). بدین ترتیب، می‌توان مشترکاتی را یافت که هر خانواده حول آنها شکل گرفته و به حیات خود ادامه می‌دهد. بخشی از این مشترکات محول‌اند؛ مانند نسبت‌های خونی، ژنتیکی، بدنی و تا حدودی ظرفیت‌های ذهنی و روانی. بقیه این مشترکات هم اکتسابی‌اند؛ مانند خاطرات، علائق و سلاقی افکار و احساسات نسبت به گذشته حال و آینده و زبان. مشترکات گروهی را نباید انگاره‌هایی خنثی انگاشت. آنها، خواهان حضور دائمی، مستمر و در عین حال تأثیرگذارند. بسیاری از اعیاد و مراسم خانوادگی به‌عنوان جزئی از این‌گونه مشترکات دارای نشانی از مشارکت هستند (روشه، ۱۳۷۸، ص ۱۰۱).

بنابراین، باید مناسک خانوادگی را همچون منابعی برای پیوند و هویت به شمار آورد (بارکر و همکاران، ۲۰۰۰). با توجه به تعاریف ارائه‌شده در خصوص هویت، هویت خانوادگی به‌عنوان یک مفهوم چندبعدی در این پژوهش، از طریق شاخص‌های عملیاتی قابل مشاهده و سنجش تعریف شد تا ضمن افزایش حساسیت نظری در پژوهش، امکان بهتری برای سنجش تقویت هویت خانواده را در نسبت با روضه خانگی تبیین نماید. این شاخص‌ها شامل چهار مؤلفه اصلی هستند: نخست، اشتراک در ارزش‌های بنیادین که از طریق پابندی به سبک زندگی اسلامی-ایرانی و مشارکت در آیین‌های خانوادگی سنجیده می‌شود. دوم، حافظه جمعی که براساس روایت‌های مشترک خانوادگی و انتقال بین‌نسلی خاطرات ارزیابی می‌شود. سوم، کیفیت تعاملات که از طریق میزان ارتباطات و عمق ارتباطات کلامی و غیرکلامی بین اعضا ارزیابی می‌شود. چهارم، تعهد متقابل که با شاخص‌هایی چون حمایت عاطفی-مالی و احساس مسئولیت نسبت به حل مسائل خانوادگی سنجش می‌شود.

۳-۱-۳. روضه خانگی

مناسک را دربرگیرنده رفتارهایی می‌دانند که در مقاطع زمانی نسبتاً ثابت رخ می‌دهند و تقریباً به‌گونه‌ای متفاوت تکرار می‌شوند (آرنولد و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۳۲). مناسک و آیین‌های دینی چه درون یک دین واحد چه در ادیان متفاوت، در اهداف، شیوه اجرا، میزان و نوع مشارکت افراد و ثمرات حاصل از اجرا تفاوت‌های اساسی با یکدیگر دارند. برخی از آیین‌ها، دارای احکام و قوانین مشخص بوده و برخی به اقتضای شرایط در شکل و روش اجرا تفاوت‌هایی دارند. در یک تعریف عملیاتی، می‌توان گفت که روضه خانگی به‌عنوان یک آیین مذهبی غیررسمی و یک نهاد اجتماعی-فرهنگی، به مجلسی اطلاق می‌شود که با محوریت نهاد خانواده و عمدتاً در فضای خصوصی خانه برگزار می‌شود. این تعریف، آن را از سایر مجالس مشابه مانند هیئت‌های عمومی، روضه‌های زنانه صرف یا جلسات قرآن و دعای خانگی متمایز می‌کند. برخلاف هیئت‌ها که دارای تشکیلات سلسله‌مراتبی، هیئت‌امنا و برنامه‌ریزی متمرکز هستند، برنامه‌ریزی و اجرای روضه خانگی توسط اعضای یک خانواده (خانواده هسته‌ای یا گسترده) و با نقش محوری بانوی خانه انجام می‌شود. این امر به انعطاف‌پذیری بالا در زمان، مکان، مدت اجرا و محتوای مراسم منجر می‌شود.

شرکت‌کنندگان عمدتاً از میان اعضای خانواده، خویشاوندان نزدیک، همسایگان و دوستان صمیمی انتخاب می‌شوند که دارای پیشینه ارتباطی و اشتراکات هویتی هستند. محتوای سخنرانی و روضه‌خوانی در این مجالس، عمدتاً بر مضامین کاربردی زندگی فردی و خانوادگی متمرکز است و کمتر به مباحث کلان کلامی یا سیاسی می‌پردازد. این محتوا با دغدغه‌ها و نیازهای روزمره شرکت‌کنندگان همخوانی دارد. زنان نه تنها به‌عنوان مشارکت‌کننده، بلکه به‌عنوان بانی، مجری و مدیر اصلی این مراسم عمل می‌کنند.

همچنین، می‌توان روضه زنانه را از روضه خانگی تفکیک نمود. اگرچه روضه زنانه نیز در خانه برگزار می‌شود، اما مخاطب آن منحصراً زنان هستند و لزوماً بر محوریت خانواده به‌عنوان یک واحد اجتماعی تأکید ندارد. روضه خانگی می‌تواند زنانه باشد، اما هر روضه زنانه‌ای، لزوماً روضه خانگی (با تعریف پیش‌گفته) محسوب نمی‌شود. همچنین، این آیین، با جلسات قرآن و دعا متمایز دارد. این جلسات ممکن است در خانه برگزار شوند؛ اما فاقد مؤلفه اصلی روضه‌خوانی و عزاداری عاشورایی هستند که هسته اصلی روضه خانگی را تشکیل می‌دهد. این تعریف دقیق، امکان شناسایی و مطالعه نظام‌مند این پدیده را در بافت فرهنگی جامعه شیعی فراهم می‌آورد.

۳-۲. نظریه جمع‌گرایی

گرت هوفستد،^۱ روان‌شناس اجتماعی و محقق فرهنگ، از جمله نخستین کسانی بود که مفهوم جمع‌گرایی و فردگرایی را در مطالعات میان‌فرهنگی مطرح کرد. او در کتاب «فرهنگ‌ها و سازمان‌ها: نرم‌افزار ذهن»^۲ به تحلیل فرهنگ‌های ملی پرداخت و در مطالعات خود، چهار بعد برای فرهنگ ملی شامل فاصله قدرت، پرهیز از عدم اطمینان، فردگرایی - جمع‌گرایی و مردانگی (مردنمایی) - زنانگی را تعریف نمود و بر مبنای آنها به مقایسه جوامع پرداخت (هوفستد، ۱۹۸۴). فردگرایی به حدی گفته می‌شود که یک فرهنگ فردگرایی را بیشتر از جمع‌گرایی تشویق می‌کند.

فردگرایی در انگلیس، کانادا و آمریکا رایج است و بر روی موفقیت فردی و ابتکار شخصی تأکید بیشتری می‌شود. در یک فرهنگ فردگرا، تنها خود و خانواده محور توجه هستند و در مقابل در یک فرهنگ جمع‌گرا، بر حمایت گسترده‌تر مانند قبیله تأکید می‌شود (مهارتی و دادخواه، ۱۳۹۹، ص ۲۰۳). این نظریه، بیانگر این است که افراد به واسطه پیوندهای گروهی (مانند خانواده، اقوام و اجتماع محلی) احساس هویت و تعلق می‌کنند و توضیح می‌دهد که چگونه پیوندهای معنوی در یک ساختار جمعی نه تنها می‌تواند به انسجام خانواده کمک کند، بلکه ارزش‌های فرهنگی و دینی را نیز از نسلی به نسل دیگر منتقل کند. از جمله شاخصه‌های جوامع جمعگرا مراسم گروهی می‌باشد. در فرهنگ‌های جمع‌گرا، تعهد، امنیت شغلی، سنت‌ها، وابستگی، هماهنگی، اطاعت از مافوق و تعادل ارج نهادن می‌شود و در فرهنگ‌های فردگرا، استقلال، خلاقیت، اعتماد به نفس، تنهایی و خودشکوفایی ارج نهادن می‌شود (هافتسد، ۱۹۹۷، ص ۱۲۴). در مقابل جوامع فردگرا، بر اصول فردی و چه بسا منافع فردی اهمیت می‌دهند و این اهمیت به هویت فردی، باعث می‌شود فرد بسیار تکمیل‌شده‌تر از جوامع جمع‌گرا بار بیاید.

1. Geert Hofstede

2. Cultures and Organizations: Software of the Mind

۳-۳. نظریه کارکردگرایی ساختاری و مناسک مذهبی

کارکردگرایی ساختاری - نظریه‌ای برجسته در جامعه‌شناسی که توسط امیل دورکیم^۱ و تالکوت پارسونز^۲ توسعه یافته است - مناسک مذهبی را به‌عنوان ابزاری اساسی برای تقویت انسجام اجتماعی و پایداری خانواده در نظر می‌گیرد (دورکیم، ۱۹۱۲؛ پارسونز، ۱۹۵۱). دورکیم مهم‌ترین نظریه‌پرداز است که ارتباط امر اجتماعی و امر مذهبی را بیان کرده و سنت انسان‌شناسی اجتماعی و نمادین بیش از همه بر سنت نظری او بنا شده است (دورکیم، ۱۳۸۳ به نقل از فیاض و رحمانی، ۱۳۸۶). «او معتقد است دین عقیده‌ای صرف نیست؛ بلکه معمولاً با مراسم و مناسک همراه است که این خود نوعی حس همبستگی گروهی را تقویت می‌کند و بیانگر تأثیر و نفوذ جمع بر فرد است. دین در خود، هم احساس و رفتار دارد و هم شیوه تفکر» (افروغ، ۱۳۷۳، ص ۱۰۹-۱۱۰).

هاری آلپار معتقد است: «آیین‌های مذهبی، از طریق تحمیل انضباط بر نفس و خویش‌تنداری، انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌سازند. تشریفات و مراسم مذهبی مردم را گرد هم می‌آورد و بدینسان پیوندهای مشترکشان را دوباره تصدیق می‌کند و در نتیجه همبستگی اجتماعی را تحکیم می‌بخشد. اجرای مراسم مذهبی، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا می‌کند و ارزش‌های پایدار آن را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد» (کوزر، ۱۳۷۳، ص ۲۰۰). یکی از جنبه‌های مهم مناسک مذهبی، تقویت پیوندهای خانوادگی از طریق تجربیات مشترک است. این مناسک خانواده را در فعالیت‌های جمعی مانند دعا، جشن‌ها یا مراسم مختلف گردهم می‌آورد و موجب تقویت پیوندهای عاطفی و ایجاد حس همبستگی می‌شود (بل، ۱۹۹۷).

به‌عنوان مثال، گردهم‌آیی‌های خانوادگی در مناسبت‌هایی مانند شام کریسمس یا افطار ماه رمضان، با اشتراک غذا، داستان‌ها و سنت‌ها، حس عمیق‌تری از صمیمیت و پیوند خانوادگی ایجاد می‌کنند. افزون‌براین، مناسک مذهبی اعضای خانواده را به میراث فرهنگی و مذهبی مشترک متصل و هویت جمعی آنها را تقویت می‌کنند (گریتز، ۱۹۷۳). تکرار این مناسک باعث می‌شود ارزش‌ها و سنت‌های خانوادگی درونی شوند و اهداف فردی با انتظارات جمعی هماهنگ شوند. نمونه‌ای از این تأثیر را می‌توان

1. David Émile Durkheim
2. Talcott Parsons

در حضور هفتگی خانواده‌ها در کلیسا یا انجام مراسم پوژای هندو مشاهده کرد که چهارچوب معنوی مشترکی ایجاد می‌کند. همچنین، مناسک مذهبی نقشی حیاتی در ارائه حمایت عاطفی ایفا می‌کنند؛ به‌ویژه در زمان‌های بحران یا فقدان، این مناسک با تأکید بر اتصال و حمایت متقابل، به خانواده‌ها کمک می‌کنند تا با استرس و غم کنار بیایند (راپاپورت،^۱ ۱۹۹۹). همچنین، پارسونز بر نقش مناسک مذهبی در یکپارچه‌سازی خانواده در سیستم اجتماعی بزرگ‌تر تأکید می‌کند. او معتقد است که این مناسک تعادل خانواده را با همسو کردن رفتارهای فردی با هنجارهای اجتماعی حفظ کرده و تعهدات متقابل و استانداردهای اخلاقی را تقویت می‌کنند (پارسونز، ۱۹۵۱).

پژوهش‌های روشمند و نظام‌مند حوزه مناسک از دهه ۱۸۷۰ آغاز شده و نظریه‌پردازی و شکل‌گیری آن به‌عنوان یک حوزه مطالعاتی کلیدی در علوم اجتماعی، در اوایل قرن بیستم با کار دورکیم و ون ژنپ^۲ به اوج خود رسیده است و مطالعات متعددی به بررسی نقش مناسک دینی در تقویت پیوندهای اجتماعی و خانوادگی پرداخته‌اند. در رویکرد نظری این پژوهش، پژوهش‌هایی مانند دورکیم (۱۹۱۲) و پارسونز (۱۹۵۱) به‌طور عمده، بر کارکرد مناسک در ایجاد انسجام اجتماعی تأکید کرده‌اند و هوفستد نیز (۱۹۸۴) با ارائه چهارچوب فردگرایی-جمع‌گرایی، بستر مناسبی برای تحلیل فرهنگی آیین‌ها فراهم آورده است.

مطالعات چارلز و همکاران (۲۰۲۰) و بودک (۲۰۱۸)، به تأثیر روان‌شناختی و اجتماعی مناسک بر تقویت پیوندهای گروهی اشاره کرده‌اند؛ همچنان که مشهود است، پژوهش‌های پیشین به مناسک عمومی و رسمی مذهبی پرداخته‌اند و کمتر به بررسی آیین‌های غیررسمی و خانگی با محوریت خانواده -به‌عنوان واحد تحلیل- توجه شده و علی‌القاعده، تمرکز پژوهش‌ها بر آیین‌های شیعی و روضه‌های خانگی به‌طور خاص نبوده است. ضمن آنکه باید توجه داشت در این پژوهش‌ها، از روش‌های کیفی، برای کشف عمق تجارب زیسته شرکت‌کنندگان، کمتر استفاده شده است.

پژوهش‌های داخلی مانند ساروخانی و همکاران (۱۳۹۸) و فتح‌آبادی و همکاران (۱۴۰۰)، نیز اگرچه به تأثیر مناسک دینی بر خانواده پرداخته‌اند، اما به‌طور خاص، به فرایند مشارکت در روضه‌های

1. Roy A. Rappaport
2. Arnold van Gennep

خانگی و تقویت هویت خانوادگی پرداخته و بر آیین‌های رسمی متمرکز شده‌اند. اجرای این پژوهش از آن جهت ضرورت دارد که می‌تواند هم به غنای نظریه‌های موجود در حوزه جامعه‌شناسی دین و خانواده کمک کند و هم با ارائه الگویی قابل درک و بومی، راهکارهای عملی برای مقابله با چالش‌های نوین خانواده در عصر فردگرایی ارائه دهد.

۴. روش پژوهش

روش تحقیق این پژوهش کیفی و مبتنی بر رویکرد پدیدارشناسی و هدف آن بررسی عمیق تجربه‌ها و نگرش‌های افراد نسبت به روضه‌های خانگی و نقش آن در تقویت هویت خانوادگی است. تکنیک گردآوری داده‌ها در این پژوهش مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته است و نمونه‌گیری برای دسترسی به شرکت‌کنندگان پژوهش به‌طور هدفمند و خوشه‌ای از میان افرادی که در برگزاری روضه‌های خانگی مشارکت دارند (شامل مدیران پلتفرم‌های فعال در این حوزه، بانیان، سخنرانان، مداحان و سایر ارکان فعال در اجرای روضه خانگی، پژوهشگران و متخصصان این حوزه) صورت گرفت تا تجربیات و دیدگاه‌های مختلف درباره تأثیر این آیین بر انسجام خانوادگی و هویت مذهبی بررسی شود. فهرست افراد ذکر شده، در جدول شماره ۱ درج شده است. داده‌های به‌دست‌آمده از مصاحبه‌ها از طریق تحلیل مضمون^۱ و با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA مورد ارزیابی و سپس در سه مرحله تجزیه و توصیف متن (کدگذاری توصیفی)،^۲ تشریح و تفسیر متن (کدگذاری تفسیری)،^۳ ادغام و یکپارچه کردن متن (یکپارچه‌سازی از طریق مضامین فراگیر)،^۴ مصاحبه‌ها مورد تحلیل قرار گرفتند. مصاحبه‌ها تا زمانی ادامه یافتند که داده‌های جدید، مضمون تازه‌ای را ایجاد نکردند و اشباع نظری حاصل شد. تعیین روایی، از طریق نظرخواهی توسط مشارکت‌کنندگان صورت گرفت و جهت تعیین پایایی، مصاحبه‌ها به سه نفر از صاحب‌نظران سپرده شد تا مصاحبه‌ها مجدداً کدگذاری شوند.

-
1. Thematic Analysis
 2. Descriptive Coding
 3. Interpretive Coding
 4. Overarching Coding

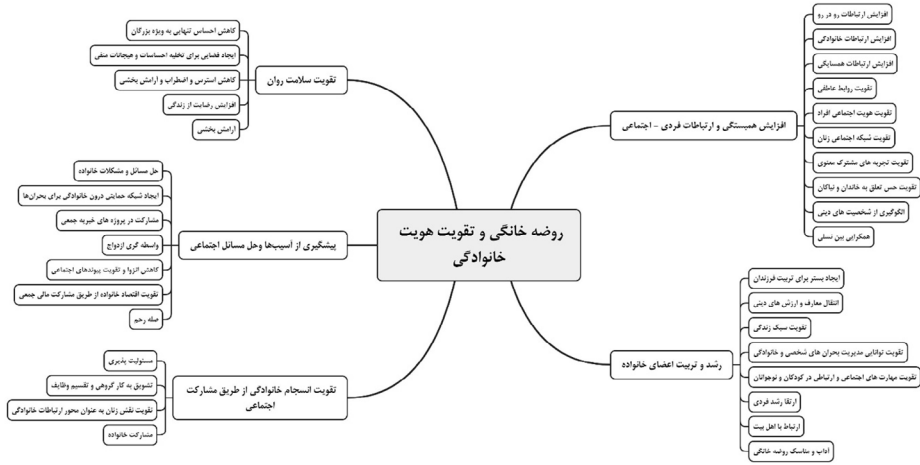
جدول ۱. معرفی هر یک از مصاحبه شونده‌گان پژوهش

مصاحبه‌شونده‌گان	سابقه مرتبط
۱ م	مدیر پلتفرم روضه خانگی دعوت
۲ م	مدیر پلتفرم روضه خانگی سدره
۳ م	معاون پلتفرم روضه خانگی سدره
۴ م	عضو هیئت علمی دانشگاه
۵ م	عضو هیئت علمی و برگزارکننده روضه خانگی
۶ م	برگزارکننده روضه خانگی
۷ م	پژوهشگر و برگزارکننده روضه خانگی
۸ م	سخنران روضه خانگی
۹ م	سخنران روضه خانگی
۱۰ م	برگزارکننده روضه خانگی
۱۱ م	استاد دانشگاه و برگزارکننده روضه خانگی
۱۲ م	استاد دانشگاه و برگزارکننده روضه خانگی

۵. یافته‌های پژوهش

۵-۱. چگونگی تأثیر روضه خانگی بر هویت خانوادگی

به‌طورکلی، اصل تأثیر روضه خانگی بر خانواده و برعکس امر مشهودی است که در نظرات تمام برگزارکنندگان و کارشناسان با وضوح بالا، قابل ردیابی است. آنچه در این مقاله مورد سؤال قرار گرفته است، نوع و چگونگی اثرگذاری روضه‌های خانگی بر هویت خانواده است. با بررسی‌های صورت گرفته و مطابق شکل (۱)، تأثیر روضه خانگی بر هویت خانوادگی در ۵ مضمون سازمان‌دهنده افزایش همبستگی و ارتباطات، تقویت انسجام خانوادگی از طریق مشارکت جمعی، رشد و تربیت اعضای خانواده، پیشگیری از آسیب‌ها و حل مسائل اجتماعی و تقویت سلامت روان دسته‌بندی شدند. در این بخش هر یک از مضامین اصلی و همچنین مضامین پایه ذیل هر کدام از آنها تشریح می‌شود.

شکل ۱. شبکه مضامین تولیدشده پیرامون چگونگی تقویت هویت خانوادگی در روضه‌های خانگی

۵-۱-۱. افزایش همبستگی و ارتباطات

افزایش ارتباطات رودررو: از تمایزات اساسی بین روضه‌های خانگی، هیئت و سایر اجتماعات دینی بزرگ، امکان برقراری ارتباط چهره‌به‌چهره بین اعضای شرکت‌کننده با هم، شرکت‌کنندگان با سخنران و روضه‌خوان است. این امکان در سایر انواع اجتماعات دینی شیعه کمتر به چشم می‌آید. ارتباط مستقیم و رودررو، ظرفیت انتقال معنا و محتوای دینی را از صرف کلام و زبان خارج کرده و به زبان بدن و رفتارهای افراد گسترش می‌دهد. به باور مصاحبه‌شوندگان، رفتار و سیره عملی، بیش از صحبت و سخنرانی مؤثر است و از این رو، میدان روضه خانگی بیش از آنکه میدان سخنرانی باشد، میدان تعامل است. یکی از مصاحبه‌شوندگان این کارکرد را به شرح ذیل توصیف می‌کنند:

- ویژگی مهم روضه‌های خانگی این است که ضمن اینکه ارتباط فردی نیست و گروهی است، گروهی غیرساختاریافته و شخصی‌سازی شده است. گروهی محدود است و ما اینجا انتقال معارف شخصی‌سازی شده را داریم. ارتباط چهره به چهره و رودررو داریم... (م ۱)

افزایش ارتباطات خانوادگی (خانواده طینی): از همان آغاز برنامه‌ریزی و سپس اجرای آیین روضه‌های خانگی، روابط بین اعضای خانواده گسترش و تعمیق می‌یابد. این امر با هر دو تعریف از خانواده، ممکن می‌شود؛ به‌ویژه آنکه در عصر حاضر، با وجود فضای مجازی و ورود هوش مصنوعی، روابط

افراد دستخوش تغییرات بسیاری شده است و فردگرایی در بعضی جوامع به‌عنوان ارزش تلقی می‌شود. از نظر گیدنز، در جوامع مدرن امروزی، شاهد تحولات بنیادی در ماهیت روابط نزدیک خانوادگی هستیم و درک ما از این نوع روابط نیز کاملاً عوض شده است (مک کارتی و ادواردز، ۱۳۹۰؛ به نقل از پاک کردکندی و ربیعی، ۱۳۹۲، ص ۳۹). در بسیاری از شواهد موجود در نظریات مصاحبه‌شوندگان، می‌توان گسترش و تعمیق روابط را مشاهده نمود:

- مادر بزرگ ما به همه فامیل زنگ می‌زد که یادتان نره فاطمیه ما برنامه داریم و فاطمیه را بیاید. در آن فاطمیه، کل فامیل همدیگر را دوباره در آن خانه می‌دیدند.... یا مثل آن دوشنبه اول ماه، پیوندشون بیشتر بود. چون دوشنبه اول ماه برنامه ویژه‌تر بود. اینها حتماً ولو اینکه در بقیه دوشنبه‌ها نمیتونستن خودشون را برسوند، آن دوشنبه اول ماه خودشون سعی می‌کردند که حتماً باشند و وقتی دکتر داشتند، مسافرت داشتند، برنامه‌های دیگر داشتند، سعی می‌کردند یک جور دوشنبه اول ماه را در این خانه باشند. این ارتباطات گسترش می‌یابد و گسترش نگوییم؛ کیفیت بهتری پیدا بکند، عمیق‌تر بشود (م ۱).

افزایش ارتباطات همسایگی (تقویت رابطه خانواده ولایی): در روضه‌های خانگی، بانی جلسه غالباً از طریق اطلاع‌رسانی عمومی و یا دعوت چهره به چهره، به شرکت‌کنندگان این مراسم اطلاع می‌دهد و به‌طور معمول، همسایه‌ها، به جهت مجاورت فیزیکی، در این آیین حضور و چه بسا در اجرای مراسم مشارکت داشته باشند. نتیجه این امر، تقویت ارتباط بین افراد در دایره‌ای گسترده‌تر از اعضای خانواده طینی است. همچنان‌که در تعریف خانواده اشاره شد، ما با دو سطح خانواده طینی و ولایی روبه‌رو هستیم و ارتباط با همسایه‌ها از مصادیق تقویت ارتباط در بین خانواده‌های ولایی است.

- در زیست مدرن وقتی جلسات خانگی تشکیل می‌شوند، همسایه‌ها در این جلسات خانگی حضور پیدا می‌کنند. چون خانواده‌های درجه یک و دوی ما در نزدیکی ما در محله‌ها نیستند؛ یعنی آن بافت محله‌ای را دیگر از دست دادیم و در زیست مدرن هستیم. ما ناچاریم با همسایه‌ها رفت و آمد کنیم و با این همسایه‌ها که حول محور ثقلین جمع می‌شیم یک رابطه ایمانی داریم (م ۷)

تقویت تجربه‌های مشترک معنوی: روضه‌های خانگی با ایجاد تجربه‌های معنوی مشترک، زمینه‌ای برای بازتولید روایت‌های جمعی مبتنی بر ارزش‌های دینی فراهم و همبستگی عاطفی و تعاملات بین آنها را تقویت می‌کند. به‌دیگرسخن، روضه خانگی، هویت خانوادگی را در چهارچوبی یکپارچه از باورها و

مناسک مشترک بازتعریف می‌نماید و مطالعات نشان می‌دهد این فرایند، تاب‌آوری خانواده را در مواجهه با گسست‌های مدرنیته افزایش می‌دهد و با تبدیل ارزش‌های دینی به بخشی از خاطره جمعی خانواده، هویت مشترک را نهادینه می‌کند.

تقویت روابط عاطفی و حس تعلق به خاندان و نیاکان: با برگزاری جلسات روضه خانگی، ارتباط بین مخاطبان روضه‌های خانگی تقویت می‌شود که شامل اعضای خانواده، اقوام، همسایه‌ها و آشنایان هستند. در تجربه برگزارکنندگان، نزدیکی بین افراد شرکت‌کننده و بانی مراسم از طریق ارتباط حضوری، تعامل عاطفی و دریافت محتوای عمیق عاطفی صورت می‌گیرد که عمده‌تاً در فضاسازی، سخنرانی و روضه طرح می‌شود. همچنین، به دلیل افزایش تعاملات میان افراد در فضایی که در قیاس با سایر محیط‌های رسمی، لطیف‌تر است، افراد به راحتی می‌توانند احساسات خود را بروز دهند، سوگواری کرده و یا شادی خود را ابراز نمایند. این امر به افزایش تجربه‌های مشترک احساسات منجر می‌شود. یکی از پژوهشگران این حوزه معتقد است: - مثلاً ما وقتی در خانه حرف از مظلومیت عمه و شجاعت عمو می‌زنیم، حرف از ولایت‌مداری پیوند و ارتباط فرزندان با پدر فرزندان با مادر می‌زنیم، آن خانواده، رابطه‌اش را یک جور دیگر تعریف می‌کند. نگاهی که به عمه، به پدر و مادر دارد، یک جور دیگر است؛ این تأثیر کلامی یک اثر وضعی دارد. علمای اخلاق می‌گویند، خانه‌ای که در آن روضه خوانده می‌شود و پیوندهای خانوادگی در آن عمیق‌تر می‌شود؛ تقدس بیت پیدا می‌کند (م ۷).

تقویت هویت اجتماعی: این آیین، با بازتولید روایت‌های شیعی مثل ایثار و مقاومت، هویت اجتماعی افراد را بازتعریف می‌کند. افراد با مشارکت جمعی در این مناسک، پابندی خود به نظام ارزشی مشترک را ابراز می‌کنند که این امر به تقویت هویت جمعی افراد، از خانواده تا جامعه (خانواده طینی و ولایی) منجر می‌شود.

تقویت شبکه‌های اجتماعی زنان و انسجام خانوادگی: روضه‌های خانگی، با ایجاد یک فضای امن زنانه، شبکه‌های رسمی و غیررسمی را برای حمایت عاطفی و کاربردی بین زنان شکل می‌دهد. این شبکه‌ها، با تسهیل تبادل منابع اطلاعاتی و اجتماعی، جایگاه زنان را به‌عنوان ستون انسجام خانواده تثبیت می‌کنند. به‌عنوان مثال، مشارکت زنان در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی، با افزایش اعتماد به نفس ناشی از حمایت شبکه روضه، تقویت می‌شود.

- روضه خانگی یک نهادی است که بانوان از کمترین سطح سواد تا بالاترین سطح سواد در آن نهاد مشارکت دارند و شاید ابتدایی ترین نهادی است که یک خانم به سطح فعالیت اجتماعی می‌رسد. اگر در گذشته مثلاً قهوه‌خانه‌ها محل ظهور و بروز اجتماعی آقایان بوده، ظهور و بروز اجتماعی خانم‌ها در سطح مدیریت، یعنی اولین جایی که خانم‌ها یک مدیریت اجتماعی رو تجربه می‌کردند، روضه‌های خانگی بوده است. روضه خانگی چقدر می‌تواند، در بحث تربیت اجتماعی خانم‌ها نقش داشته باشد (م ۷).

الگوگیری از شخصیت‌های دینی: روایت حوادث و اتفاقات زندگی ائمه در قالب روضه و سخنرانی می‌تواند به الگوبرداری شرکت‌کنندگان روضه خانگی از سبک زندگی، شخصیت و نوع روابط آنها منجر شده و در نتیجه روابط عاطفی بین افراد را تقویت نماید؛ زیرا روابط عاطفی بین اهل بیت، هم در واقعه عاشورا هم سایر حوادث در زندگی شان، به غایت خود وجود دارد. در همین راستا، یکی از برگزارکنندگان معتقد است:

«شما وقتی یک سوزن یا میخ ساده را کنار آهنربا بگذارید، خواه ناخواه اثر آن را می‌گیرید. حالا ممکن است روز اول اثر کمی بگذارد، ولی قطعاً روی آخر یک آهنربا شده است. در روضه‌های خانگی، سیستمی که دارد پیاده می‌شود اجماع قلوب است. شما عده‌ای را بر محور اهل بیت و با هدف اجماع قلوب دور هم جمع می‌کنی. بر محور افرادی که نمی‌توانی تشکیک کنی، نمی‌توانی بگویی بدی دارند» (م ۲).

همگرایی بین نسلی و انتقال ارزش‌های خانوادگی: روضه‌خوانی با گردهم‌آوری سه نسل در فضایی غیررسمی، بستر مناسبی برای ارتباط و تعامل بین نسلی فراهم می‌آورد. همنشینی در روضه و روایت واقعه کربلا که با حضور نسل‌های مختلف واقعه همراه است، این مسیر را تسهیل می‌نماید. همچنین، جوانان از طریق مشارکت در مراسم، حس تعلق نسلی خود را باز می‌یابند. این تعامل، شکاف‌های نسلی را کاهش داده و تداوم هویت خانوادگی را تضمین می‌کنند.

۵-۱-۲. رشد و تربیت اعضای خانواده

ایجاد بستر برای تربیت فرزندان: روضه خانگی، از طریق ایجاد یک سیستم تربیتی منحصر به فرد می‌تواند زمینه‌ساز رشد و تربیت همه اعضای خانواده به‌ویژه فرزندان شود. این مسیر، از طریق تقویت تعاملات

خانوادگی و روابط عاطفی بین شرکت‌کنندگان، ارتباط با معنویت، دین، یادگیری مستقیم از منبر و روضه و نیز یادگیری عملی رفتارهای دینی صورت می‌گیرد. تأثیر روضه‌های خانگی بر تربیت فرزندان را می‌توان در سبک زندگی، تمایل آنها به برگزاری این مراسمات، تغییر مسیر فکری و اعتقادات، تقویت روحیه مجاهدت و شهادت، تغییر نگاه به رزق و روزی و سایر امور دینی و حتی در شیوه گذران اوقات فراغت و سرگرمی آن مشاهده کرد. همچنین، برخی خانواده‌ها برای رشد فرزندان خود، موضوعات خاصی را به سخنران مطرح می‌کنند تا در جلسه روضه خانگی مطرح نماید.

- فکر می‌کنم احتمالاً شهدایی که در خانه‌شان روضه خانگی برگزار می‌شده، تعدادشان بیشتر از شهدایی است که در خانه‌شان روضه خانگی برگزار نمی‌شد. از طرف دیگر، خانه‌هایی که در آنها طلبه یا عالم دین پرورش یافته، احتمالاً در این فضا بیشتر پیدا می‌شود. احساس می‌کنم که حضور و فعالیت اجتماعی به معنای عامش در این فضا بیشتر می‌شود (م ۱).

انتقال معارف و ارزش‌های دینی: واقعه عاشورا و بسیاری از وقایع مهم زندگی ائمه که در روضه‌ها مطرح می‌شوند، اساساً یک واقعه خانوادگی هستند و روضه‌خوانی، با تبدیل این وقایع مانند واقعه کربلا به الگوی رفتاری خانوادگی، نقش کلیدی در انتقال ارزش‌هایی مانند ایثار، عدالت‌طلبی، و مقاومت ایفا می‌کند. این فرایند از دو مسیر روایت از واقعه و الگوسازی عملی صورت می‌گیرد؛ بدین معنا که روضه‌خوان با بازخوانی جزئیات واقعه کربلا، برای نسل جوان روایت مشترک دینی ایجاد می‌کند و از طریق مشارکت کودکان در پنخش نذری و سایر اقدامات جزئی و کوچک، زمینه‌ساز الگوسازی عملی برای انتقال ارزش‌های دینی از سطح شناختی به رفتاری می‌شود.

- واقعاً کار سپردن است، همین که آن بچه‌ها دخیل می‌شوند، در برگزاری روضه، خود همین دخیل شدن مهم است. مثلاً پرچم را آویزان می‌کند، قند می‌چرخاند، دم در خانه اسفند دود می‌کند، یا نه در حیاط دارد بازی می‌کند؛ ولی هر کسی می‌گوید، بفرمایید طبقه بالا. همین قدر مشارکت، یک سری چیزها را در اعضای این خانه نهادینه می‌کند... (م ۱).

تغییر سبک زندگی: روضه‌های خانگی از مسیر تغییر سبک زندگی و آموزش مستقیم و غیرمستقیم مفاهیمی مانند قدردانی از بزرگ‌ترها، افزایش صلح‌رحم و دیدار اقوام، ایثار، آموزش احکام، گذشت و... سبک زندگی افراد درون خانواده را تقویت می‌کند و هویت خانوادگی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

به طوری که بسیاری از افراد، هدف خود برای برگزاری روضه‌های خانگی را، تقویت و اصلاح اصول سبک زندگی اسلامی خود می‌دانند. به‌عنوان مثال، قدرشناسی از بزرگان و افزایش روحیه ایثار و از خودگذشتگی در خانواده‌های برگزارکننده روضه خانگی مشهود است. همچنین، تأثیر در سبک زندگی به‌ویژه در خانواده‌هایی که به‌طور متوالی و مستمر روضه خانگی برگزار می‌کردند، به‌طور محسوسی قابل مشاهده است:

- آنهایی که خیلی تقید در اجرای روضه خانگی دارند، یک سبک و سیاق متفاوتی در زندگی دارند؛ حتی اگر زندگی خیلی خوب و پیشرفته هم دارند... شما می‌بینید که فرد کاملاً اروپا میره، آمریکا میره، چه زندگی داره ولی باوجود زندگی مدرنی که داشتند، شما می‌توانستید کلمات شون، نوع کاربرد اصطلاحات شون، حضورشون در مسجد، پیوندهای محلی، ایجاد خیریه‌ها در محله کنار این فضای روضه‌های خانگی، رسیدگی‌های محلی که اتفاق می‌افتد، حالا از جنس کمک‌های محلی - چه در داخل محله و چه بیرون محله و چه از جنس موارد عامی که از جنس امر به معروف و نهی از منکر می‌شه ببینید. کاملاً کسانی که در این محلات بودند، محوریتشان در محل، قابلیت سنجش و رویت داشت (م ۴).

تقویت توانایی مدیریت بحران‌های شخصی و خانوادگی: محتوای ارائه‌شده در جلسات روضه خانگی با استناد به روایت‌های زندگی ائمه، احادیث و وقایع روز عاشورا، بحران‌های شخصی یا خانوادگی را در چهارچوب معنایی امتحان الهی بازتعریف می‌کنند. این بازتعریف، با الگوگیری از اندیشه‌ها و رفتارهای اهل بیت صورت می‌گیرد و اثرات قابل توجهی در تاب‌آوری و مواجهه فعالانه با بحران‌های زندگی دارد. به‌عنوان مثال، مصاحبه‌شوندگان اشاره کرده‌اند که با تأسی به صبر حضرت زینب B، بر بحران‌های زندگی غلبه کرده‌اند.

تقویت مهارت‌های اجتماعی و ارتباطی در کودکان و نوجوانان: روضه خانگی به‌جهت ویژگی‌های خاص خود در شیوه برگزاری، نظیر امکان تعامل بین سخنران و مستمعین و همچنین امکان مشارکت همه افراد در قالب‌های منظم و چهارچوب‌های مشخص و تعریف‌شده، ظرفیت ویژه‌ای برای تقویت مهارت‌های اجتماعی کودکان و نوجوانان فراهم می‌کند که از میان آنها می‌توان به برقراری ارتباط مؤثر، اعتماد به نفس اجتماعی و... اشاره کرد.

- تو با روضه خانگی به بچه‌ات مشارکت و مهارت‌هایی مثل مدیریت برنامه، مدیریت منابع و... در روضه خانگی یاد می‌دهی، او را در این روضه تربیت می‌کنی (م ۳).

رشد فردی: شرکت در روضه‌های خانگی، طی فرایندی از طریق تقویت مهارت‌های ارتباطی، پرورش همدلی، بازتعریف هویت فردی، زمینه‌ساز رشد فردی اشخاص در چهارچوب دین است که خود به تقویت هویت خانوادگی می‌انجامد. در این مراسم، بانیان، ضمن افزایش تعاملات فردی و اجتماعی، جایگاه ویژه‌ای در اجتماع کسب می‌کنند. همچنین، مشارکت در مراسمی که بر مصائب و رنج‌های اهل بیت متمرکز است، ظرفیت همدلی را افزایش می‌دهد و از طرفی شرکت‌کنندگان و برگزارکنندگان، هویت خود را در آینه‌الگوهای دینی باز می‌یابند.

آداب و مناسک روضه خانگی: روضه خانگی، فارغ از ارائه محتوا در سخنرانی و روضه، یک آیین با آداب و مناسک جدی است. در واقع، آنچه به مخاطب منتقل می‌شود، ترکیبی از محتوای مستقیم و غیرمستقیم است که در تربیت، رشد و انتقال مفاهیم تأثیری ویژه دارد. مصاحبه‌شوندگان از تأثیر آداب و مناسک ساده ولی سازنده روضه خانگی، طرح نظراتی داشتند؛ آدابی از قبیل جفت کردن کفش‌ها، خوشامدگویی، آداب نشستن در روضه، ایستادن مقابل بزرگ‌تر، نوع پذیرایی از مداح و سخنران، نوع پوشش در مراسم، پرچم‌آرایی منزل، حضور با وضو، رفتارهای مرتبط با حزن و متناسب با موقعیت و... به آموزش و یادگیری آداب فرزندان خانواده منجر می‌شود. برخی از این آداب که به‌طور خاص، در روضه خانگی اجرا می‌شود، در نظرات مصاحبه‌شوندگان به شکل زیر توصیف شده است:

«آن آداب، خودش دارد خیلی چیزها را به آن مخاطب منتقل می‌کند؛ مثل همین احترام به بزرگ‌تره، مثل اینکه بزرگ‌تر آن خانه دم در می‌نشینه و هر کسی که میاد حالا می‌خواد کوچک باشد یا بزرگ باشد، جلوی پاش می‌ایستد، مثل اینکه چه جوری پذیرایی بکند، مثل اینکه همین احترامی که این پدر و مادر این صاحب‌خانه‌ها دارند به این مجلس می‌ذارند، از قبل دارند بهش فکر و خیال می‌کنند که این را چه جوری برگزار کنیم، مهم است (م ۱).

ارتباط با اهل بیت: روضه‌های خانگی با ایجاد فضای عاطفی، خانواده را حول محور ارتباط با اهل بیت بازتعریف می‌کند و شرکت‌کنندگان نه صرفاً به‌عنوان مخاطب روضه، بلکه به‌مثابه مهمانان اهل بیت در فضایی آکنده از معنویت، تجربه‌ای از ولایت‌پذیری را درک می‌کنند. مصائب اهل بیت در

جمع‌های کوچک و نسبتاً صمیمی، ضمن زنده‌نگه‌داشتن حافظه مشترک خانوادگی درباره حوادث زندگی معصومین، الگوهای رفتاری آنها را از سطح انتزاع به برنامه عملی و عینی زندگی روزمره تبدیل می‌کند.

۵-۱-۳. پیشگیری از آسیب‌ها و حل مسائل اجتماعی

همیلتون معتقد است: «از طریق مشارکت در مناسک و مراسم دینی است که قدرت اخلاقی جامعه آشکارا احساس و احساسات اخلاقی و اجتماعی از همین طریق تقویت و تجدید می‌شود و آئومی اجتماعی کمتر رخ می‌دهد (۱۳۸۰، ص ۱۷۶). از این رو، می‌توان بیان کرد روضه‌های خانگی نیز، به طرق مختلف، در کاهش آسیب‌های اجتماعی نقش آفرینی می‌کنند.

حل مسائل و مشکلات خانواده در دوران مدرنیته: روضه خانگی به‌مثابه یک نهاد اجتماعی می‌تواند در تغییرات فرهنگی مؤثر باشد. این آیین در محلات، می‌تواند تغییرات مدرنیته را کنترل کرده و از بسیاری آسیب‌های زیست مدرن، جلوگیری نماید. به‌دیگرسخن، روضه‌های خانگی، به‌مثابه هسته‌های مقاومت در محلات، یک خانواده گسترده ایمانی را شکل داده و در حل مسائل بسیاری یاری برساند که ناشی از مدرنیته، فردگرایی و بدون مناسبات محله‌ای، همسایگی و مؤمنانه است. این امر در مصاحبه بسیاری از برگزارکنندگان مشهود بود.

- از جمله دلایل استمرار، نگرانی خانواده‌ها از فضای فرهنگی-اجتماعی کشور است. خانواده‌ها نگران هستند. نگران این هستند که بچه‌ها در مسیر خطا و اشتباه بروند و درگیر بشوند. روضه خانگی می‌تواند تأثیر خوبی روی این موضوع داشته باشد (م ۴).

تقویت صله رحم: به‌طورمعمول، این مراسم فرصت و بستر خوبی برای صله رحم است. «این‌گونه نیست که صله رحم فقط با رفت‌وآمد و دیدوبازدید تحقق پیدا کند؛ بلکه این راه، یکی از موارد تحقق صله رحم است. تلفن زدن، احوال‌پرسی، مکاتبه، فرستادن هدیه، انفاق مال به اقوام و... می‌توانند از دیگر مصادیق دیگر صله رحم باشند. البته باید بینیم که ارحام چه انتظاری از ما دارند (شرف‌الدین، ۱۳۷۸، ص ۴۴). مصادیق صله‌رحم ممکن است بسته به نوع مشکلات و عرف و انتظارات، به اشکالی متفاوتی صورت بگیرد (همان). با تعریف ارائه‌شده، روضه خانگی می‌تواند از مصادیق تقویت صله رحم قرار بگیرد، چه آنکه افزون‌بر دیدوبازدید مرسوم، امکان حل مسائل و مشکلات و دستگیری به طرق مختلف

در آن فراهم است؛ برخی شواهد مصاحبه‌ها نیز هم به‌طور مستقیم به این امر اشاره داشته‌اند و هم با توجه به کارکردها، به تقویت هویت خانواده از طریق صله رحم اشاره کرده‌اند.

- واقعاً روضه خانگی یک ابزار مهم تحقق صله‌رحم است. آن وقت آثار صله‌رحم و تحقیقاتی که راجع به صله رحم شده خیلی می‌تواند کمک بکند (م ۸).

ایجاد شبکه حمایتی درون‌خانوادگی برای بحران‌ها: روضه خانگی به جهت ایجاد امکان ارتباطات رودررو و حضوری بین افراد، زمینه حل مسائل و مشکلات بسیاری را فراهم می‌کند. افزایش تعاون و همکاری، رفع و رجوع قروض و دیون افراد، افزایش فعالیت‌های خیریه‌ای، هموار کردن راه برای مستاجرها، اطلاع از مشکلات یکدیگر، حکمیت، صلح و آشتی بین افراد در آستانه جدایی از جمله مسائلی است که در متن و حاشیه روضه خانگی امکان حل شدن می‌یابد. این امر با توجه به شرایط خاص افراد و بدون در نظر گرفتن منافع فردی و جمعی مادی صورت می‌گیرد:

- «از حال و احوال هم می‌پرسیم و شما از حال و روز من می‌پرسی، من از حال و روز شما می‌پرسم، از حال و روز اون نفر سوم می‌پرسیدیم.... خیلی خدمات اجتماعی هم ممکن است شکل بگیرد. مثل هموار کردن راه برای مستاجرها که صاحبخونه‌ها با مودت و همدلی مقداری قیمت را پایین بیاورند. همدلی و مودت پیرامون ولایت هست که باعث می‌شود، قلوب به هم نزدیک شده و تألیف قلوب حاصل شود» (م ۷).

مشارکت در پروژه‌های خیریه جمعی: خانواده‌های میزبان، با دعوت از اقشار مختلف محله، جایگاه خود را به‌عنوان «خانواده معتمد» در جامعه محلی تثبیت می‌کنند. این پیوندها، با تبدیل سرمایه مذهبی به سرمایه اجتماعی، امکان دسترسی خانواده به منابع جمعی (مثل کمک‌های اقتصادی در بحران‌ها) را افزایش می‌دهد.

- یکی دیگه از ویژگی‌های روضه خانگی، این است که چون خانواده دور هم جمع میشه و اقوام دور هم هستند، خیلی وقت‌ها با مشکلات هم آشنا می‌شوند. به گیر و گرفتاری هم در این روضه‌ها آشنا می‌شوند و مطلع می‌شوند و با کمک هم این مشکلات را برطرف می‌کنند. قرضی هست، بدهی است، گرفتاری هست شاید باعث حل و تعاون و همکاری بشه (م ۸).

کاهش انزوا و تقویت پیوندهای اجتماعی: روضه خانگی، با ایجاد حلقه‌های حمایتی چندلایه،

احساس تعلق جمعی را در سطوح مختلف تقویت می‌کند. به‌عنوان مثال، نوجوانان و سالمندان، ضمن حضور و ایفای نقش، جایگاه خود را در سلسله مراتب خانواده بازمی‌یابند. خانواده‌هایی که ارتباط محدودتری با همسایگان خود دارند، از طریق مشارکت در روضه‌های همسایگان، به شبکه‌های محلی وصل می‌شوند و این امر به کاهش انزوای اجتماعی از طریق ایجاد پیوندهای بین‌گروهی ممکن می‌شود. **واسطه‌گری ازدواج و ایجاد صلح و آشتی:** از جمله ظرفیت‌های ویژه روضه خانگی، تقویت فرهنگ ازدواج از طریق ارائه محتوای مرتبط در حوزه سبک زندگی و نیز امکان واسطه‌گری برای دختران و پسران در آستانه ازدواج و حکمیت میان زوج‌های دارای اختلاف است. بسیاری از خانواده‌ها در این مراسم با شبکه‌ای از خانواده‌های نزدیک به فرهنگ و اعتقادات خود آشنا شده و زمینه را برای آشنایی فراهم می‌کنند. بسیاری از مصاحبه‌شوندگان از تسهیل این شرایط در روضه‌های خانگی طرح بحث کردند:

- خیلی از آسیب‌های اجتماعی که ناشی از مدرنیته، فردگرایی، زندگی‌های فردی و بدون مناسبات محله‌ای، بدون مناسبات همسایگی، بدون مناسبات مؤمنانه هست را می‌توانیم با محور روضه خانگی پیش بریم مثل حکمیت؛ حکمیتی که ممکن است یک زندگی در آستانه طلاق را به وفاق برساند؛ مثل سنت قرض‌الحسنه که اتفاقاً در بستر روضه‌های خانگی دارد اتفاق می‌افتد. در گذشته بوده است. مثل هموار کردن راه برای مستاجرها که صاحبخونه‌ها با مودت و همدلی مقداری قیمت را پایین بیاورند (م ۷).

تقویت اقتصاد خانواده: در این آیین، چرخه‌ای برای نذر جمعی و حل مسائل از طریق نذورات طراحی و اجرا می‌شود. بدین ترتیب که در برخی روضه‌ها، زنان مبالغی را به صورت ماهانه جمع‌آوری می‌کنند تا در مواقع بحران (مثل بیماری یا بیکاری) به خانواده‌های نیازمند کمک نمایند. خانواده‌های میزبان، با برگزاری روضه، محوریت و اعتبار اجتماعی کسب می‌کنند که در موقعیت‌های اقتصادی (مثل یافتن شغل برای اعضا) از این اعتبار هزینه می‌کنند.

۵-۱-۴. تقویت انسجام خانوادگی از طریق مشارکت جمعی

مسئولیت‌پذیری: به‌طور معمول، در اجرای فعالیت‌های گروهی، مسئولیت‌ها بین افراد تقسیم می‌شود. برخی شرکت‌کنندگان و برگزارکنندگان روضه‌های خانگی معتقدند که به‌واسطه مسئولیت‌پذیری در اجرای

روضه خانگی، خود و فرزندانشان در شاخص مسئولیت‌پذیری رشد می‌کنند. این امر از طریق افزایش اعتماد به نفس و مسئولیت دادن به اعضای خانواده میسر می‌شود و به صورت انجام خانوادگی خود را نمایان می‌کند.

- روضه خانگی به این بچه رشد می‌دهد، علاوه بر اینکه به بچه‌های خانه اعتماد به نفس می‌دهد. بچه مدیریت می‌کند. پذیرایی می‌کند. مسئول پنج تا بچه دیگه می‌شود که مهمان آمده‌اند. این خیلی اتفاق مبارکی است... شاید در جلسه‌های ۵۰۰ نفره نتونه کاری کند که دختر ۱۰ ساله مسئول باشد. ولی در روضه خانگی می‌تواند باشد. همچنین می‌شود، تقسیم وظایفی برای بچه‌های کوچک در خانه در نظر گرفت (م ۸).

تشویق به کار گروهی و تقسیم وظایف: روضه خانگی یک فعالیت گروهی است و اساساً مشارکت و هماهنگی سایر اعضای خانواده، به تقویت کارکردهای آن کمک بیشتری می‌کند. در تجربه برگزارکنندگان بدون حضور و مشارکت سایر افراد، اجرای این مراسم محقق نمی‌شود. مشارکت‌گیری و فعالیت گروهی از اعضای خانواده، صرفاً معطوف به خانواده طینی نیست و به خانواده ولایی نیز گسترش می‌یابد.

تقویت نقش زنان به عنوان محور ارتباطات خانوادگی: نقش زنان در برگزاری روضه‌های خانگی در اغلب تجربیات محوری است و بدون حضور زنان خانواده، برگزاری چنین مراسمی بسیار دشوار می‌نماید. بالتبع با نقش محوری آنها، حضور اجتماعی زنان به طرز قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌یابد و شبکه ارتباطی خانواده در دو سطح طینی و ولایی گسترش می‌یابد. همچنین، بسیاری از خدمات اجتماعی و اقدامات این مراسم از قبیل راه‌اندازی صندوق‌های قرض‌الحسنه، شناسایی مشکلات، تسهیل ازدواج و... توسط زنان مدیریت و راهبردی می‌شود.

- من اگر خانوم نبود، اصلاً نمی‌تونستم انجام بدم. این نقش همسر و مادر خانواده است که یه نقش محوری و بسیار اساسی و کارگشا (م ۱۱).

هماهنگی و مشارکت خانواده: در روضه‌های خانگی، محور و مرکز تصمیم‌گیری، اعضای خانواده هستند و در اجرای روضه خانگی، غالب اعضای خانه مشارکت جدی دارند و همچنان که مطرح شد، سطح مشارکت در اجرای روضه خانگی می‌تواند در دو سطح خانواده طینی و یا ولایی صورت بگیرد. این امر، هویت جمعی خانواده را تقویت کرده و از آنجاکه به طور معمول، امری داوطلبانه محسوب می‌شود،

می‌تواند تأثیرات ویژه‌ای بر خود فرد و سایر شرکت‌کنندگان داشته باشد. نوع و میزان مشارکت‌ها در یافته‌ها، حاکی از مشارکت از پیش، حین و پس از اجرای روضه‌خوانگی دارد. همچنین، مشارکت‌ها شامل همکاری مالی، اجرایی و فرهنگی است.

- همه نوع مشارکت حضور دارد. حالا در کنارش کسانی مثل اقوام نزدیک مثل خواهر، خواهرزاده، کسانی که نزدیک ترند، خانم‌ها به‌طور معمول کمک کردند، یا حتی همسایه‌ها یا حتی کسانی که قراره شرکت‌کننده باشند؛ ولی خودشون درواقع، داوطلب شدن که زودتر بیان کمک کنن یا قبل گفتن که اگه برای روضه‌ت نیاز به کمک داری بیایم (م ۶).

۵-۱-۵. سلامت روان

برگزاری روضه‌خوانگی به‌دلیل برقراری یک ارتباط جمعی بین افراد، رفع بسیاری از نیازهای روانی بین آنها، امکان تخلیه تنش‌ها و هیجانات و کاهش اضطراب نقش مؤثری در سلامت روان افراد دارد.

احساس رضایت و شکرگذاری: حضور فعال اعضا در نقش‌های مراسم (پخت نذری، تدارکات، مداحی) با ایجاد تقسیم مسئولیت هدفمند، حس مفید و مؤثر بودن و ارزشمندی فردی را تقویت می‌کند. این فرایند، با رفع نیازهای روانی احساس شایستگی و به‌طورمستقیم به رضایت درونی منجر می‌شود. تجربه جمعی رضایت و دریافت بازخوردهای مثبت در سطح خانواده طینی و نظیر قدردانی از مشارکت‌کنندگان و حمایت عاطفی پس از آن، همگی به تحکیم و تقویت هویت خانواده می‌انجامد. همچنین، در روایتی ازسوی برگزارکنندگان، اساساً امکان برگزاری روضه برای بانیان روضه‌خوانگی، در سطوح و شرایط متفاوت ازیک‌سو، و ازسوی دیگر، امکان حضور برای شرکت‌کنندگان متفاوت، به احساس رضایت و کرامت انسانی منجر می‌شود. رهاورد این اتفاق، زمینه‌ساز سلامت روحی و شکرگزاری در سطح خانواده می‌شود. یکی از برگزارکنندگان روضه‌خوانگی این امر را این‌گونه توصیف می‌کند:

- همه اینها باعث میشه آدم به رضایت قلبی پیدا کنه و منجر به شکرگزاری می‌شه. چون می‌بینم افراد دیگری از نظر تمکن مالی، جا امکانات خیلی بالاتر و بهتر از من هستند؛ ولی توفیق این کارو ندارند (م ۱۲). کاهش احساس تنهایی در افراد: روضه‌خوانی خانگی با ایجاد شبکه‌های تعاملی بین نسلی، احساس تنهایی سالمندان و افراد منزوی را کاهش می‌دهد. حضور نسل جوان در اجرای مراسم، تعاملات چهره‌به‌

چهره را افزایش داده و جایگاه سالمندان را به‌عنوان حافظان حافظه دینی خانواده تثبیت می‌کند. این فرایند، حس تعلق خاطر بین افراد خانواده را تقویت می‌نماید.

تخلیه تنش‌ها و هیجانات منفی: گریه جمعی در روضه‌خوانی، بسیاری از هیجانات و تأملات روحی را در قالب آیینی پذیرفته‌شده اجتماعی آزاد می‌کند. این فرایند تنش‌های روانی را کاهش داده و هماهنگی عاطفی بین اعضای خانواده را از طریق همدلی غیرکلامی افزایش می‌دهد.

کاهش اضطراب و آرامش‌بخشی: در روایات، گریه بر امام حسین^ز، نوعی عبادت است که برای آن آثار دنیوی و اخروی بسیاری ذکر شده است. گریه در مراسم اهل بیت، با روایت وقایع حزن‌آلود دینی، تحمل اندوه و غم را برای فرد تحمل‌پذیر می‌کند و همدلی عاطفی اضطراب‌های ناشی از زندگی مدرن را کاهش می‌دهد. این امر، همچنین، در سطح کلان‌تر، می‌تواند تنظیم‌کننده هیجانات اجتماعی باشد و اضطراب فردی را مهار نماید. کاهش استرس و اضطراب، امنیت روانی را در خانواده‌ها افزایش می‌دهد و هویت خانوادگی را تقویت می‌کند.

امیدواری و افزایش احساس امنیت روانی: اطمینان از حمایت عاطفی و مالی خانواده در مسائل امید و آرامش را بین خانواده تداوم می‌بخشد. این امیدواری که مبتنی بر تجربه‌های ملموس است، میل به تداوم مشارکت در مراسم و انتقال آن به نسل بعد را افزایش می‌دهد. این امر تأثیر مثبتی بر تداوم هویت دارد.

۶. نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش روضه‌های خانگی در تقویت هویت خانوادگی صورت گرفت و یافته‌ها نشان داد که این مراسم مذهبی تأثیرات عمیقی بر هویت خانواده از طریق افزایش همبستگی و ارتباطات، رشد و تربیت اعضای خانواده، پیشگیری از آسیب‌ها و حل مسائل اجتماعی، تقویت انسجام خانوادگی از طریق مشارکت جمعی و سلامت روان ایجاد می‌کند. این آیین به‌ویژه در جوامع مدرن که فردگرایی در حال گسترش است، نقش بازدارنده‌ای در تضعیف پیوندهای خانوادگی ایفا می‌کند. یافته‌های پژوهش در مضمون افزایش همبستگی و ارتباطات، نشان می‌دهد که روضه‌های خانگی با فراهم آوردن امکان ارتباط رودررو بین اعضای خانواده، همسایگان و دوستان و اقوام، به تقویت روابط عاطفی و اجتماعی منجر

می‌شوند. این مراسم، نه تنها باعث افزایش تعاملات خانوادگی می‌شود، بلکه با ایجاد فضایی صمیمی، زمینه‌ساز حل مسائل و مشکلات خانوادگی نیز هست.

روضه‌های خانگی به‌عنوان بستری برای انتقال آموزه‌های دینی و فرهنگی از نسلی به نسل دیگر عمل می‌کنند و آداب و مناسک مرتبط با روضه‌های خانگی، مانند احترام به بزرگ‌ترها و مشارکت در امور جمعی، به‌صورت غیرمستقیم به فرزندان آموزش داده می‌شود. این یافته‌ها از یک‌سو با چهارچوب نظری کارکردگرایی ساختاری (دورکیم، ۱۹۱۲؛ پارسونز، ۱۹۵۱) همسو است که بر نقش مناسک در ایجاد انسجام اجتماعی تأکید می‌کند و از سوی دیگر، یافته‌های مطالعاتی مانند ساروخانی و همکاران (۱۳۹۸) و فتح‌آبادی و همکاران (۱۴۰۰) را تکمیل می‌کند که به تأثیر مثبت مناسک دینی بر بهبود روابط خانوادگی و کاهش آسیب‌های اجتماعی اشاره داشته‌اند. باید توجه داشت که اگرچه مطالعات پیشین (مانند بودک، ۲۰۱۸) بر نقش مناسک در انتقال ارزش‌های خانوادگی تأکید داشته‌اند، این پژوهش با شناسایی مؤلفه‌های عینی و ذهنی هویت خانوادگی (احساس تعلق، مسئولیت‌پذیری، و اشتراک در ارزش‌ها) و نشان دادن چگونگی تقویت این مؤلفه‌ها از طریق روضه‌های خانگی، به غنای نظری این حوزه افزوده است. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که روضه‌های خانگی نه تنها به‌عنوان یک آیین مذهبی، بلکه به‌عنوان یک نهاد اجتماعی غیررسمی عمل می‌کنند که در شرایط گذار جامعه امروز ایران، امکان تلفیق سنت و مدرنیته را فراهم می‌کنند.

روضه خانگی به‌عنوان یک نهاد اجتماعی غیررسمی در پیشگیری از آسیب‌ها و حل مسائل اجتماعی نظیر فردگرایی، انزوای خانوادگی و کاهش صله رحم نیز مؤثر است و از سوی دیگر، احساسات مشترکی مانند همدردی، امید و توکل به خدا را در بین شرکت‌کنندگان تقویت می‌کند. از سوی دیگر، یافته‌های این پژوهش در مورد تقویت تاب‌آوری روانی و کاهش احساس تنهایی از طریق مشارکت در روضه‌های خانگی، با مطالعه چارلز و همکاران (۲۰۲۰) همسو است که نشان دادند، مشارکت در آیین‌های مذهبی باعث افزایش آستانه تحمل درد و تقویت پیوندهای اجتماعی می‌شود. اگرچه، پژوهش حاضر با نشان دادن فرایندهای ویژه‌ای نظیر گریه جمعی، به اشتراک‌گذاری تجربیات معنوی و ایجاد شبکه‌های حمایتی، درک عمیق‌تری از چگونگی تأثیر این آیین‌ها بر سلامت روان ارائه می‌دهد.

در نهایت اینکه، مشارکت فعال زنان و اعضای خانواده در برگزاری روضه‌های خانگی، از تهیه مقدمات تا اجرای مراسم، به تقویت روحیه همکاری و مسئولیت‌پذیری در بین آنها منجر می‌شود. این مشارکت‌ها، به‌ویژه برای زنان و نوجوانان، فرصتی برای ایفای نقش‌های اجتماعی و کسب مهارت‌های فردی فراهم می‌کند که در تقویت هویت جمعی خانواده تأثیر بسزایی دارد. همچنین، یافته‌های مطالعه ساروخانی و همکاران (۱۳۹۸) را که بر کاهش خشونت خانگی از طریق مناسک دینی تأکید داشت، بسط می‌دهد و نشان می‌دهد که زنان نه تنها به‌عنوان مشارکت‌کننده، بلکه به‌عنوان عاملان فعال در ایجاد تغییرات اجتماعی نقش ایفا می‌کنند.

همچنین، این موضوع با نظریه جمع‌گرایی هوفستد (۱۹۸۴) همخوانی دارد که بر اهمیت نقش گروه‌های کوچک و غیررسمی در ایجاد حس تعلق و هویت جمعی تأکید می‌کند؛ این مطالعه نشان می‌دهد که روضه‌های خانگی با ایجاد فضایی صمیمی و غیررسمی، امکان مشارکت گروه‌های محروم از فضاهای عمومی مانند زنان، سالمندان و جوانان را فراهم می‌کنند و از این طریق، نه تنها انسجام خانوادگی، بلکه سرمایه اجتماعی در سطح خرد را نیز تقویت می‌نمایند.

پیشنهادات

با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهاداتی در حوزه خط‌مشی‌گذاری و اجرا، به نهادهای متولی حوزه فرهنگ و اجتماع ارائه می‌شود. نخست آنکه، به نهادهای مذهبی مانند حوزه‌های علمیه و هیئات پیشنهاد می‌شود، با تدوین برنامه‌های آموزشی مدون، به توانمندسازی بانوان در برگزاری روضه‌های خانگی با حفظ اصالت مذهبی و تقویت کارکردهای اجتماعی آن بپردازند. همچنین، زمینه‌سازی برای ایجاد شبکه‌های ارتباطی بین برگزارکنندگان این مراسم (ایجاد سامانه ثبت و پایش روضه‌های خانگی برای تسهیل تبادل تجربیات و ارائه محتوای استاندارد)، می‌تواند به تبادل تجربیات و ارتقای کیفیت محتوایی آنان بینجامد. سازمان‌های فرهنگی می‌توانند با تقویت روضه‌های خانگی از طریق معرفی و حمایت‌های مالی، در جهت مقابله با فردگرایی و کاهش آسیب‌های اجتماعی بهره‌گیرند. تولید مستندهای آموزشی و شبکه‌های اجتماعی برای ترویج الگوهای موفق روضه‌های خانگی، استفاده از ظرفیت روضه‌های

خانگی برای کاهش آسیب‌های اجتماعی نیز از دیگر پیشنهادات حوزه سیاست‌گذاری برای نهادهای فرهنگی اجتماعی است.

برای پژوهش‌های آتی نیز پیشنهاد می‌شود، مطالعاتی با رویکرد تطبیقی به بررسی مقایسه‌ای تأثیر روضه‌های خانگی در جوامع شیعی مختلف (مانند ایران، عراق و لبنان) و جوامع غیرشیعی (مسیحیت و یهود که دارای مراسمات مشابهی هستند) پرداخته و نقش مؤلفه‌های فرهنگی-اجتماعی را در تفاوت‌های کارکردی این آیین واکاوی نمایند. همچنین، پژوهش‌های طولی می‌توانند با رصد تغییرات ایجادشده در خانواده‌های برگزارکننده روضه در بلندمدت، به شفاف‌تر شدن نقش این نهاد در تحکیم هویت خانوادگی کمک کنند. بررسی تأثیر فضای مجازی بر روضه‌های خانگی و استفاده از پلتفرم‌های مجازی در برگزاری این مراسم نیز از دیگر موضوعات پیشنهادی برای تحقیقات آینده است.

منابع

- آرنولد، اریک؛ پرایس، لیندا ال.؛ وزینخان، جرج. (۱۳۸۵). مناسک فرهنگی و جهانی شدن بازاریابی، ترجمه داوود حیدری. رشد آموزش علوم اجتماعی، ۹(۴)، ۳۲-۳۹.
- افروغ، عماد (۱۳۷۳). دین و قشربندی اجتماعی. راهبرد، ۱(۳)، ۱۰۹-۱۰۴.
- جمشیدی‌ها، غلامرضا، و قبادی، علیرضا (۱۳۸۶). تحلیل جامعه‌شناختی از مراسم و مناسک دینی با تأکید بر مراسم عاشورا. تاریخ اسلام، ۸(۲)، ۳۷-۶۰.
- پاک‌کردکندی، هاجر؛ و ربیعی، علی، (۱۳۹۲). مطالعه‌ی ثبات و تغییرات روابط خانواده در دو دهه ۶۰ و ۸۰. فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۳(۹)، ۵۷-۳۵.
- عبدالله گیویان، محسن امین، (۱۳۹۷). محبت و هویت در آیین نمایش جهانی اربعین مطالعه ماهیت، کارکردها و ساختار پیاده روی اربعین از منظر ارتباطات آیینی، نشریه دین و ارتباطات، ۲۴(۲)، ۱۶۷-۱۹۴.
- حسونند، نیره؛ و ستاری ساربانقلی، حسن. (۱۴۰۲). تفاوت‌های فرهنگی در مناسک آیینی محرم. گردشگری فرهنگ، ۱۲(۱)، ۶-۱۵.
- نیک‌خواه قمصری، نرگس؛ و دستوری، مژگان. (۱۳۹۱). بازنمود تحولات فرهنگی در مناسک عزاداری زنانه. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۲۶(۲)، ۲۲۹-۲۴۷.
- عبداللهی، محمد (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی بحران هویت: مبانی عینی و ذهنی هویت جمعی در ایران و تأثیر آن بر دینامیسم مبادله فرهنگی ایران با جهان. نامه پژوهش، ۱(۲-۳)، ۱۲۵-۱۶۱. doi: 10.22082/cr.2014.15308
- غیائی فتح‌آبادی، هادی، برزویی، محمدرضا، و نصیری، امید (۱۴۰۰). واکاوی اثرهای مناسک دینی در زیست خانوادگی؛ مورد مطالعه آیین پیاده‌روی زیارت اربعین حسینی. مطالعات فرهنگ-ارتباطات، ۲۲(۵۶)، ۲۱۹-۲۳۹. doi: 10.22083/jccs.2020.226194.3048
- فیاض، ابراهیم، و رحمانی، جبار (۱۳۸۶). مناسک عزاداری و وجدان جمعی در تشیع ایرانی. دین و ارتباطات (دانشگاه امام صادق)، ۱۴(۳۲)، ۱۰۱-۱۱۹. doi: 10.30497/rc.2008.1382
- قزوینه، ژیلا، ساروخانی، باقر، و شکربیگی، عالیه (۱۳۹۸). پدیدارشناسی مناسک دینی خانوادگی و

- تأثیر آن بر مناسبات اجتماعی زوجین و خانواده‌ها در میان سه گونه همسرگزینی. فصلنامه فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده، ۱۴ (۴۸)، ۷۱-۹۶.
- مهارتی، یعقوب، و دادخواه، مهدی (۱۳۹۹). معرفی و ارزیابی نظریه مطالعات فرافرهنگی - هافستد. راهبرد فرهنگ، ۱۳ (۵۰)، ۱۹۹-۲۲۵.
- دورکیم، امیل (۱۳۸۳). صور بنیانی حیات دینی (باقر پرهام، مترجم). تهران: نشر مرکز. (اثر اصلی ۱۹۱۲).
- ریشه، گی (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی تالکوت پارسونز (عبدالحسین نیک‌گهر، مترجم). تهران: انتشارات تبیان.
- شرف‌الدین، سیدحسین (۱۳۷۸). تحلیلی اجتماعی از صلهٔ رحم. تهران: مرکز تبلیغات اسلامی.
- عابدینی، محمدرضا (۱۳۹۹). تحقق خانواده ولایی با مجالس حسینی. تهران: نشر معارف.
- کوزر، لوئیس (۱۳۷۳). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی، ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- مصباح‌یزدی، محمدتقی (۱۴۰۱). جامعه و تاریخ از دیدگاه قرآن (ج ۱). تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، مرکز چاپ و نشر.
- همیلتون، ملکم (۱۳۸۰). جامعه‌شناسی دین، ترجمه محسن ثلاثی. تهران، تبیان.

References

- 'Abdollahī, M. (1375 H.sh./1996). Jāmi'ahshināsī-yi buḥrān-i hūwiyyat: Mabānī-yi 'aynī wa dhihnī-yi hūwiyyat-i jam'ī dar Īrān wa ta'thīr-i ān bar dīnāmīsm-i mubādalah-i farhangī-yi Īrān bā jahān [Sociology of identity crisis: The objective and subjective foundations of collective identity in Iran and its impact on the dynamics of cultural exchange between Iran and the world]. *Nāmih-i Pizhūhish*, 1(2-3), 125-161. [In Persian]
- 'Abdullāh Gīvyān, M. A. (1397 H.sh./2018). Muḥabbat wa hūwiyyat dar āyīnih-i namāyish-i jahānī-yi Arba'īn: Muṭālī'ih-i māhiyyat, kārkardhā wa sākhṭār-i piyādihrawī-yi Arba'īn az manẓar-i irtibāṭāt-i āyīnī [Love and identity in the mirror of the global Arba'īn manifestation: A study of the nature, functions and structure of the Arba'īn pilgrimage from the perspective of ritual communication]. *Nashriyyih-i Dīn wa Irtibāṭāt*, 24(2), 167-194. [In Persian]

- 'Abdullāhī, M. (n.d.). Hūwiyyat-i jam'ī, dīnāmīsm wa mīkānīsm-i taḥawwul dar Īrān [Collective identity, its dynamics and mechanism of transformation in Iran]. *Nāmih-i Anjuman-i Jāmi'ahshināsī-yi Īrān*, 1, 63-80. doi: 10.22083/jccs.2020.226194.3048 [In Persian]
- 'Ābidīnī, M. R. (1399 H.sh./2020). Taḥaqquq-i khānavādih-'i wilāyīṭ bā majālis-i Ḥusaynī [Realizing the divinely-guided family through Ḥusaynī gatherings]. Tehran: Nashr-i Ma'ārif. [In Persian]
- Afrūgh, 'I. (1373 H.sh./1994). Dīn wa qishrbandī-yi ijtimā'ī [Religion and social stratification]. *Rāhburd*, 1(3), 104-109. [In Persian]
- Arnold, E., Price, L. L., & Zinkhan, G. (1385 H.sh./2006). Manāsik-i farhangī wa jahānīshudan-i bāzāryābī [Cultural rituals and the globalization of marketing] (D. Ḥaydarī, Trans.). *Rushd-i Āmūzish-i 'Ulūm-i Ijtimā'ī*, 9(4), 32-39. [In Persian]
- Barker, V. E., Abrams, J. R., Tiyaamornwong, V., Seibold, D. R., Duggan, A., Park, H. S., & Sebastian, M. (2000). New contexts for relational communication in groups. *Small Group Research*, 31(4), 470-503.
- Bell, C. (1997). *Ritual: Perspectives and dimensions*. Oxford University Press.
- Bodak, V. (2018). Religious ritualism and family values: The unity of the past and the present. *Religious Freedom*, 21, 43-55.
- Chalabī, M. (1375 H.sh./1996). Jāmi'ahshināsī-yi naẓm: Naẓariyyah-'i taẓwīfī wa taḥlīl-i naẓm-i ijtimā'ī [Sociology of order: Theoretical description and analysis of social order]. Tehran: Nashr-i Ney. [In Persian]
- Charles, S., van Mulukom, V., Farias, M., Brown, J. E., Delmonte, R., de Maraldi, E. O., Turner, L., Watts, F., Watts, J., & Dunbar, R. I. M. (2020). Religious rituals increase social bonding and pain threshold.
- Clary, E., Snyder, M., & Stukas, A. A. (1998). Volunteer motivations: Findings from a national survey. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25(4), 485-505.
- Coser, L. (1373 H.sh./1994). Zindigī wa andīshih-'i buzurgān-i jāmi'ahshināsī [The life and thought of great sociologists] (M. Ṣalāṣī, Trans.). Tehran: 'Ilmī Publications. [In Persian]
- Durkheim, É. (1383 H.sh./2004). Ṣuwar-i bunyānī-yi ḥayāt-i dīnī [The elementary forms of religious life] (B. Parhām, Trans.). Tehran: Nashr-i Markaz. (Original work published 1912) [In Persian]

- Durkheim, É. (1912). *The elementary forms of religious life*. George Allen & Unwin.
- Fayyād, I., & Raḥmānī, J. (1386 H.sh./2007). Manāsik-i ‘azādārī wa wijdān-i jam‘ī dar tashayyu‘-i Īrānī [Mourning rituals and collective conscience in Iranian Shiism]. *Dīn wa Irtibāṭāt (Dānīshgāh-i Imām Ṣādiq)*, 14(32), 101-119. doi: 10.30497/rc.2008.1382 [In Persian]
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. Basic Books.
- Ghiyāṣī Fath-Ābādī, H., Bārzūī, M. R., & Naṣīrī, O. (1400 H.sh./2021). Wākāwī-yi athar-hā-yi manāsik-i dīnī dar zīst-i khānavādīgī; mawrid-i muṭālī‘ih: Āyīn-i piyādihrawī-yi zīyārat-i Arba‘īn-i Ḥusaynī [Analyzing the effects of religious rituals on family life; A case study of the Arba‘īn Ḥusaynī pilgrimage walking ritual]. *Muṭālī‘āt-i Farhang-Irtibāṭāt*, 22(56), 219-239. doi: 10.22083/jccs.2020.226194.3048 [In Persian]
- Hamilton, M. (1380 H.sh./2001). *Jāmi‘ahshināsī-yi dīn* [The sociology of religion] (M. Ṣalāṣī, Trans.). Tehran: Tabyān. [In Persian]
- Ḥasanvand, N., & Sattārī Sārbānqulī, Ḥ. (1402 H.sh./2023). Tafāwuthā-yi farhangī dar manāsik-i āyīnī-yi Muḥarram [Cultural differences in Muḥarram rituals]. *Gardish-garī-yi Farhang*, (12), 6-15. [In Persian]
- Hofstede, G. (1984). *Culture’s consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage Publications.
- Hofstede, G. (1997). *Cultures and organizations: Software of the mind* (Rev. ed.). McGraw-Hill.
- Jamshīdīhā, Gh., & Qubādī, A. (1386 H.sh./2007). Taḥlīl-i jāmi‘ahshinākhī az marāsīm wa manāsik-i dīnī bā ta’kīd bar marāsīm-i ‘Āshūrā [A sociological analysis of religious ceremonies and rituals with emphasis on ‘Āshūrā ceremonies]. *Tārīkh-i Islām*, 8(2), 37-60. [In Persian]
- Mahārātī, Y., & Dādkhāh, M. (1399 H.sh./2020). Mu‘arrafi wa arzyābī-yi nazariyyih-i muṭālī‘āt-i farāfarhangī-yi Hūfistīd [Introduction and evaluation of Hofstede’s theory of cross-cultural studies]. *Rāhburd-i Farhang*, 13(50), 199-225. [In Persian]
- Miṣbāḥ Yazdī, M. T. (1401 H.sh./2022). *Jāmi‘ih wa tārīkh az dīdgāh-i Qur‘ān* [Society and history from the perspective of the Quran] (Vol. 1). Tehran: Sāzmān-i Tablīghāt-i Islāmī, Markaz-i Chāp wa Nashr. [In Persian]
- Nīkkhāh Qumṣarī, N., & Dastūrī, M. (1391 H.sh./2012). *Bāznimūd-i taḥawwulāt-i farhangī dar manāsik-i ‘azādārī-yi zanānah* [Representation of cultural transformations

- in women's mourning rituals]. *Muṭāli'āt-i Farhangī wa Irtibāṭāt*, (26), 229-247. [In Persian]
- Pāk Kardkandī, H., & Rabī'ī, 'A. (1392 H.sh./2013). Muṭāli'ih-'i ṣabāt wa taghyīrāt-i ravābiṭ-i khānavādih dar du dahih-'i 60 wa 80 [A study of stability and changes in family relationships in the two decades of the 1980s and 2000s]. *Faṣlnāmih-'i Rāhburd-i Ijtimā'ī-Farhangī*, 3(9), 35-57. [In Persian]
 - Parsons, T. (1951). *The social system*. Free Press.
 - Qazvīnih, Zh., Sārūkhānī, B., & Shikarbaygī, 'A. (1398 H.sh./2019). Pidārshināsī-yi manāsik-i dīnī-yi khānavādīgī wa ta'thīr-i ān bar munāsibāt-i ijtimā'ī-yi zawjayn wa khānavādihā dar miyān-i sih gūnih-'i hamsarguzīn [The phenomenology of family religious rituals and their impact on the social relations of couples and families among three types of marriage selection]. *Faṣlnāmih-'i Farhangī-Tarbiyatī-yi Zanān wa Khānavādih*, 14(48), 71-96. [In Persian]
 - Rahmānī, J. (1384 H.sh./2005). Guṭmān-i Karbalā wa manāsik-i 'azādārī dar dīndārī-yi ṭabaqāt-i pāyīn-i shahrī [The discourse of Karbala and mourning rituals in the religiosity of the urban lower classes] (Master's thesis). Shahid Beheshti University, Tehran. [In Persian]
 - Rappaport, R. A. (1999). *Ritual and religion in the making of humanity*. Cambridge University Press.
 - Realo, A., & Allik, J. (1999). A cross-cultural study of collectivism: A comparison of American, Estonian, and Russian students. *The Journal of Social Psychology*, 139(2), 133-142.
 - Rocher, G. (1378 H.sh./1999). Jāmi'ahshināsī-yi Tālkūt Pārsuns [The sociology of Talcott Parsons] (A. H. NīkGuhār, Trans.). Tehran: Tabyān Publications. [In Persian]
 - Santiago, J. (2023). The impact of religious rituals on cultural identity: Review of the relationship between religious practices and cultural belonging. *International Journal of Culture and Religious Studies*, 4(2), 13-22.
 - Sharaf al-Dīn, S. H. (1378 H.sh./1999). Taḥlīlī ijtimā'ī az ṣilah-'i raḥim [A social analysis of maintaining family ties (Ṣilah al-Raḥim)]. Tehran: Markaz-i Tablīghāt-i Islāmī. [In Persian]
 - ShaykhĀvandī, D. (1390 H.sh./2011). Millīgarāyī wa hūwiyyat-i Īrānī [Nationalism and Iranian identity]. Tehran: Markaz-i Bāz Shināsī-yi Islām wa Īrān. [In Persian]